

Ontstaan en vroegste geschiedenis van het kapittel te Eversam (1091-1200)

INLEIDING

In 1091 werd te Eversam, in de gemeente Stavele, een kapittel van reguliere kanunniken gesticht naar de regel van Sint-Augustinus. Het bleef in de Middeleeuwen een kapittel van bescheiden grootte en bekendheid. Het was ver buiten de grote steden gelegen en verwierf geen grote roem, noch door zijn instellingen, noch door zijn kanunniken. De weldoende aandacht van de vorsten en van de geschiedschrijvers uit die periode ging veelal aan deze instelling voorbij. Na een bestaan van zevenhonderd jaar verdween het definitief in 1794. Over dit kapittel bestaat geen monografie. Door deze leemte aan te vullen zou een nieuw licht geworpen worden op het verleden van deze minder bekende streek van de kustvlakte rond het IJzerbekken. Een dergelijke monografie zou tevens bijdragen tot een betere kennis van de reguliere kanunniken van Sint-Augustinus.

Deze bijdrage wil dan ook het begin zijn van een ruimer opgevatte studie over deze instelling. Hoewel slechts een klein aantal oorkonden uit de elfde en twaalfde eeuw dateren, wordt ze niet over een grotere tijdsruimte uitgebreid, omdat die leemte kan aangevuld worden met meerdere gegevens van archivalische, archeologische en toponymische aard.

Het onderwerp is beperkt tot de studie van de stichting en van de vroegste bezittingsgeschiedenis van het kapittel,

mede omdat de weinige bronnen niet toelaten veel andere problemen aan te snijden. In de behandelde periode kon de organisatie van het kapittel niet worden nagegaan. Over het aantal kanunniken en over hun geestelijk leven is niets bekend. Hun betrekkingen met de buitenwereld, met de grafelijke, de bisschoppelijke of andere instellingen zijn onvoldoende aangegeven. Geen enkele kulturele verwezenlijking van hunnentwege is bekend gebleven en geen enkele kanunnik is ontsnapt aan de anonimiteit.

Van een tweehonderdjarig bestaan bewaarde het archief van het klooster slechts één originele oorkonde en vijf afschriften. Dit is te verklaren door de brand van 1369, waarbij het archief in de vlammen zou zijn opgegaan en door de verwoesting, die in de Geuzentijd dertig jaar (1579-1609) onbewoonbaarheid tot gevolg had. Bij het Twaalfjarig Bestand van 1609 kwam er vrede in de Zuidelijke Nederlanden. De kanunniken van Eversam kwamen naar hun klooster terug en begonnen aan de heropbouw. Steunend op de schaarse bronnen en op de traditie probeerde hun kroniekschrijver G. De Meestere het verre verleden terug op te roepen. Deze kroniek is in uitgave bekend¹. Ze schenkt ons voor de vroegste tijden van het kapittel weinig nieuwe gegevens, zodat een verdere bespreking ervan hier niet nodig is. Andere bronnen verdienen meer aandacht.

Op één na zijn alle archivalische bronnen over Eversam momenteel bewaard in het Archief van het Groot Seminarie te Brugge (AGSB) onder de rubriek: *Fonds Eversam*. Dit fonds omvat een zevenhonderdtal oorkonden en drie cartularia. Een vierde cartularium is bewaard in het Rijksarchief te Brugge, *Fonds Aanwinsten*, nr. 3904.

In een eerste hoofdstuk wordt een korte bespreking van het bronnenmateriaal gegeven, het tweede hoofdstuk be-

1. G. De Meestere, *Chronicon monasterii Evershamensis*, uitg. C. Carton en F. Van De Putte, - *Recueil de chroniques, chartes et autres documents concernant l'histoire et les antiquités de la Flandre*, reeks I, dl. XIII, 1852.

handelt de stichting van het kapittel. In een laatste hoofdstuk tenslotte wordt een poging gedaan om de bezittingen van Eversam in de twaalfde eeuw te omschrijven.

I. STUDIE VAN DE BRONNEN

Niet alle dokumenten werden na de Franse Revolutie teruggevonden. Wanneer vergeleken wordt met een inventaris van vóór die periode ², ziet men duidelijk de tekorten. Deze tekorten zijn evenwel weinig belangrijk voor wat de dokumenten uit de elfde en twaalfde eeuw betreft. Zes oorkonden van Eversam zijn opgesteld vóór 1200. De schenkingsoorkonde uit 1104 is in origineel bewaard en de vijf andere zijn in afschrift voorhanden. Deze afschriften zijn in oudste vorm bewaard in het Cartularium C.

1. Cartularium C, bewaard in het AGSB, *Fonds Eversam*.

Uiterlijke beschrijving. In perkament, vier katernen, waarvan de eerste drie katernen vier dubbelgeplooiden bladen tellen en de laatste katern twee dubbelgeplooiden bladen. Het geheel werd aaneengebonden door twee koorden van gedraaid perkament, waarvan nog een overblijfsel in de eerste katern. De geplooiden bladen zijn door één hand genummerd tot 28 in Romeinse cijfers. Afmetingen : 365 op 287 mm. Ingekaderde schrijfruimte : 255 op 210 mm. Deze schrijfruimte werd op het eerste blad gevuld door 28 regels tekst, blad twee bevat 29 regels, blad vijf reeds 30 regels en blad zes reeds 33 regels. De kopiïst plaatste dus, naarmate het boek vorderde, de regels dichter bij elkaar. Het schutblad is uit perkament. Het is reeds vrij erg gekreukt en afgesleten. Het bevat een ingenaaid stuk en is helemaal vergeeld. Het draagt het bijna onleesbaar geworden opschrift : *Libellus Antiquitatum D'Eversam 1500*.

2. «Inventaris der bewijzen van Eversam, gemaakt 1741», AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 608. Het is een ingebonden geheel van 123 bladen, opgesteld door I. Ollevier, griffier van de heerlijkheid van Eversam.

Schrift. Het boek is tot op de helft van f. 26 geschreven door één hand. Daarop volgen verscheidene aanvullingen, bijna telkens opnieuw door een nieuwe kopiïst. De eerste aanvulling hierin is de tekst van de stichtingsoorkonde van 1091, neergeschreven in andere inkt en door een hand, die grote gelijkenis vertoont met de hand van de eerste kopiïst. Het is nochtans een andere man, wat opvalt in de manier van afkorten en in de schrijfwijze van sommige letters.

Op meerdere bladzijden werden de aangehaalde oorkonden aangevuld met verklarende noten, bemerkingsen en onderlijningen. Dit gebeurde vooral in een schrift van de zeventiende eeuw, door vele personen, zoals blijkt uit de vele variante schrijfwijzen.

Het Cartularium C werd dus gebruikt en gelezen in het eigen klooster. Het was een werkdokument of liever de bijzonderste getuige van vele oorkonden die verloren gegaan waren.

Inhoud. De eerste opsteller van dit cartularium, die vermoedelijk omstreeks 1420 werkte, heeft een logische orde proberen te volgen. Hij nam de belangrijkste oorkonden voorop. Hij begon met een pauselijke bulle, vervolgde met grafelijke oorkonden en hun *vidimus* en schreef daarop enkele schenkingen en processen neer. Hij maakte echter geen melding van de oorsprong van zijn gegevens. Dit vooral is spijtig, omdat in dit cartularium enkele oorkonden vermeld staan, die nergens elders teruggevonden werden. Voor deze studie zijn hieronder de bulle van paus Lucius III (1184) en de schenkingsoorkonde van Karel de Goede (1124) te vermelden.

De eerste kopiïst was vermoedelijk een getrouw afschrijver. Zijn afschriften van nog bewaarde oorkonden zijn zeer nauwkeurig te noemen. Hij probeerde tevens de oorkonde na te tekenen. Zo tekende hij het aanvangskruis van een nog bewaarde kopie van een dokument uit 1177-1193 af. In de bulle van 1184 tekende hij de rota na en schreef de getuigenlijst in kolommen. Een oorkonde van 1366, waarvan

het origineel nu nog bewaard bleef ³, werd eveneens met handtekening nagetekend.

Als eerste vermelding van enkele der oudste documenten en als bron voor latere afschriften was dit Cartularium C dus van groot belang voor de kennis van de vroegste periode van Eversam.

2. Schenkingsoorkonde van 1104, bewaard in het AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 1.

Het nagaan van de oorspronkelijkheid van de oorkonden van Eversam vóór 1200 is een onzekere onderneming. Uit de elfde en de twaalfde eeuw is één oorkonde in de oorspronkelijke toestand bewaard. Vijf andere oorkonden hebben kopieën, die ten vroegste uit de vijftiende eeuw stammen. Dit fenomeen heeft een verklaring. Het klooster van Eversam brandde uit omstreeks 1369. De oorkonde van 1104 is op een niet na te speuren wijze aan deze brand ontsnapt.

In deze bijdrage zijn vooral drie oorkonden van groot belang : de stichtingsoorkonde van 1091, de grafelijke schenkingsoorkonde van 1104 en de pauselijke bulle van 1184. Naast deze drie bronnen verschijnen in die eeuw nog drie grafelijke schenkingsoorkonden, respectievelijk van 1124, 1177-1193 en van 1189. Het regest van elke bron kan in Bijlage I geraadpleegd worden. De diplomatische studie van elk van deze oorkonden is in onze academische verhandeling gemaakt ⁴.

De enige originele oorkonde verdient toch een speciale vermelding. Het is een grafelijke schenkingsoorkonde van 1104. Het document draagt als datum het jaar 1105, het twaalfde jaar in de indiktier rekening. Beide tijdsgegevens zijn te verzoenen wanneer deze oorkonde geschreven is in de Kerststijl met als uiterste data : tussen 25 december en 31 december 1104 ⁵.

3. AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 45.

4. P. Callebert, *Ontstaan en vroegste geschiedenis van het Kapittel te Eversam (1091-1200)*, onuitg. akad. verh., Leuven, 1970.

5. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, - Koninklijke commissie voor geschiedenis, 1938, p. LXXXVII.

De tekst is geschreven door één hand. Ook de lijst der getuigen is door de schrijver van de oorkonde neergeschreven. Opvallend nochtans is de ruimte, die opengebleven was op regel veertien. Daarin moest de precieze omschrijving van de gift ingevuld worden. Dit gebeurde in hetzelfde schrift. Het dokument was dus vooraf opgesteld en naderhand werd de schenking van Gertrudis ingevuld in kleinere letters, wegens het gebrek aan voldoende ruimte. De tweede gift, deze van de graaf zelf, is niet achteraf ingevuld.

De afschriften welke in de verschillende cartularia verschijnen zijn meestal de afschriften van de oorkonde in een *vidimus*-tekst van 1393. Dit is merkwaardig aangezien het origineel zelf toch bewaard was tot op heden. Bij de beschrijving van het archief door de Eversamse griffier I. Ollevier in 1741 ⁶ is deze oorkonde evenmin vermeld, maar wel de *vidimus* van deze tekst. Het is ons niet duidelijk hoe deze afwezigheid moet verklaard worden, dan wellicht door de hypothese dat deze oorkonde afzonderlijk op een ereplaats werd bewaard.

In een diplomatische minuskel geschreven heeft deze oorkonde alle kenmerken van een echte grafelijke oorkonde. Het weze hier voldoende te verwijzen naar de studie van F. Vercauteren, in wiens uitgave de tekst is opgenomen ⁷. Deze bron is dan ook de stevigste basis voor de kennis van Eversam in zijn vroegste jaren.

II. STICHTING VAN EVERSAM IN 1091

De stichtingsoorkonde is de voornaamste bron voor de bespreking van de eerste jaren van Eversam als kapittel van kanunniken. Deze Terwaanse kanselarijsoorkonde, wier tekst in onverklaarbare omstandigheden bewaard bleef, beschrijft de juridische beschikking van 1091. Dit artikel wil een bijdrage zijn om, via een uitgebreider bronnenmateriaal, de

6. Cf. *supra*, voetnoot 2.

7. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nr. 32.

studie over de stichting van het kapittel breder te belichten. Hiertoe ontleden we naast de stichtingsoorkonde andere oude getuigenissen en enkele niet-literaire bronnen.

Stichtingsoorkonde.

De belangrijkste getuigenis der stichting van Eversam is bewaard in drie afschriften, één uit het begin van de vijftiende eeuw en twee uit de zestiende eeuw. Deze afschriften mogen als betrouwbaar worden beschouwd. Wel kunnen enkele inhoudelijke begrippen een waaier van betekenissen bezitten. De interpretatie van sommige technisch-juridische termen is een optie en een beperking. De meest verantwoorde optie dient gezocht.

Juridische handeling. In 1091 onttrok de bisschop van Terwaan de kerk en het kerkhof van Eversam aan de jurisdictie van een groter geheel, dat onder de bevoegdheid van Elbodo, een kanunnik van Kassel, viel. Hij maakte deze kerk tot een vrije kerk⁸. Welke was die grotere entiteit waartoe Eversam vóór 1091 behoorde? P. N. Huyghebaert meent dat Eversam een kapel is geweest, gelegen binnen het territorium van de parochie Stavele, alwaar Elbodo patronaatsrechten uitoefende⁹. Eversam behoort op heden tot de parochie van Stavele. In de oorkonde zelf zijn er geen aanwijzingen voor enige stelling. De betekenis van het begrip *altare* zou enig licht moeten brengen, indien de precieze draagwijdte van dit begrip in dit dokument bekend zou zijn. In de oorkonde van 1091 is er enkel sprake van *altare*, in de schenkingsoorkonde van 1104 spreekt men over de *ecclesia* van Eversam. In 1104 gaat het om een grondschenking, welke aan het kapittel reeds te beurt viel. Dit zou erop kunnen wijzen dat *altare* verwijst naar de kerk en de kerkelijke

8. De vrijmaking van een kerk bestaat hierin dat de bisschop de kerk onttrekt aan alle bemoeiingen van lekeheren en aan iedere tiendeheffing van andere personen. De kerk wordt in vrij gebruik aan koorheren gegeven, cf. S. Axters, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden*, dl. I: *De vroomheid tot rond het jaar 1300*, Antwerpen, 1950, p. 239.

9. N. Huyghebaert, art. *Eversam*, - *DHGE*, dl. XVI, 1967, k. 125.

inkomsten, welke aan de altaardienst verbonden zijn ¹⁰, terwijl *ecclesia* het geheel van bezittingen van de kerk zou beduiden, inzonderheid de grondeigendom, welke erbij kwam tussen 1091 en 1104 ¹¹. Deze interpretatie van *altare* wordt nog aanvaardbaarder gemaakt wanneer men bedenkt, dat de stichtingsoorkonde een omschrijving geeft van enkele altaarrechten. Het betreft het recht om de olie der zieken te bewaren en om begrafenissen te doen ¹².

Een andere interpretatie van het woord is mogelijk. *Altare* kan ook het kerkgebouw betekenen en staat dan tegenover de *ecclesia* als een kapel ¹³ tegenover een kerk. In die betekenis wordt in 1091 de kapel dan vrijgemaakt en tot kerk verheven, wat in 1104 met het begrip *ecclesia* bevestigd lijkt. Het kerkhof zou mede zijn vrijgemaakt met het kerkgebouw.

Uit de oorkonde zelf kan geen aanduiding gevonden worden om de *parochia* van Elbodo nader te omlijnen. De juridische macht van de persoon zelf, Elbodo, een kanunnik van Kassel, kan verwijzen naar een band met zijn kapittel.

Bemiddelende personen. De stichting van Eversam gebeurde door de bisschop van Terwaan, Gerardus, op aanvraag van Gualbertus en Elbodo.

Gerardus is circa 1046 reeds bekend in het bisdom Kamerijk, waar hij aartsdiaken was van de omschrijving Atrecht, dit tot 1076, en later van de omschrijving Brabant van 1076 tot 1083 ¹⁴. Hij wordt vermoedelijk bisschop van Terwaan tussen 2 februari en 31 juli 1083, vermits hij tus-

10. «altare. 4. Les revenus paroissiaux découlant du ministère sacerdotal», J. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, afl. I, Leiden, 1954, p. 38.

11. Cf. M. Koyen, *De prae-Gregoriaanse hervorming te Kamerijk (1012-1067)*, Tongerlo, 1953, p. 170-172.

12. «Oleum infirmorum ... et ... sepulturam possideant», AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 26.

13. «Altare: ecclesia succursalis», C. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, dl. I, 1733, k. 349.

14. E. Van Mingroot, *De bisschoppelijke kanselarij te Kamerijk (1057-1130)*, onuitg. akad. verh., dl. IV, 1969, p. 76.

sen die data te Kamerijk is weggegaan ¹⁵. Onder zijn episkoppaat ontstonden kloosters te Niepkerke in 1084 ¹⁶, te Kassel in 1085 ¹⁷ en te Eversam in 1091. Op hoge leeftijd werd hij in 1099 afgezet omdat hij prebenden zou verkocht hebben ¹⁸. Hij overleed kort daarop in de abdij van Mont-Saint-Eloy.

Volgens P. N. Huyghebaert zijn beide aanvragers kanunniken van Kassel ¹⁹. Gualbertus is er priester en Elbodo, zijn gezel of beschermheer met patronaatsrechten, is wellicht een kanunnik-niet-priester ²⁰. Beiden vragen de stichting aan omdat ze daar zelf willen leven naar de regel van Sint-Augustinus, kortom, de stichting Eversam zou een ontubbeling van Kassel zijn. De gegevens over beide personen eisen een dergelijke bevestiging niet op. Gualbertus wordt niet vermeld als kanunnik van Kassel en zal het ook niet geweest zijn. Hij blijkt veeleer een priester te zijn, welke ofwel zich te Eversam had gevestigd, ofwel iemand die verbindingsman was tussen de kanunniken van Eversam en de bisschop.

15. Hij ondertekent voor de laatste keer in een oorkonde van 2 februari 1083, cf. Id., *o.c.*, dl. I, 1969, p. 177-180.

In een dokument van 31 juli 1083 worden de zeven aartsdiakens van Kamerijk vermeld. Gerardus is er niet meer bij, cf. Id., *o.c.*, dl. I, p. 180-184.

In de meeste handboeken is 1084 vermeld, cf. *Régestes des évêques de Théroutanne. 500-1553*, uitg. O. Bled, dl. I, p. 88 en E.I. Strubbe en L. Voet, *De chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijden in de Nederlanden*, p. 305. Het jaartal 1083 werd toch als mogelijk gehouden, cf. *Gallia christiana, in provincias ecclesiasticas distributa*, uitg. Mauristen, dl. X: *De provincia Remensi*, Parijs, 1751, k. 1541.

16. Cf. *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, uitg. M. Gysseling en A. Koch, - *Belgisch inter-universitair centrum voor Neerlandistiek*, dl. I, 1950, nr. 166.

17. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nr. 6.

18. Cf. o.a. E. De Moreau, *Histoire de l'Eglise en Belgique des origines aux débuts du XIIe siècle*, dl. II, p. 70 e.v.

19. «... deux chanoines de S. Pierre de Cassel, Waubert et Eilbodon, ont demandé ...», N. Huyghebaert, art. *Eversam*, - *DHGE*, dl. XVI, k. 125.

20. «Le document qualifie Waubert de *sacerdos honestae vitae*; son compagnon - ou son protecteur! - Eilbodon n'était peut-être pas prêtre, mais il semble avoir eu le patronat ...», Idem, *ibidem*.

Elbodo heeft een *parochia*, dit 's een territorium dat een bepaalde onafhankelijkheid bezit en waarop hij bepaalde prerogatieven kan laten gelden. Elbodo ziet van een deel van dit territorium af. Het is onduidelijk of hij die patronaatsrechten bezit ten persoonlijke titel (bijvoorbeeld via familiaal bezit) of als kanunnik van Kassel.

Men kan veronderstellen dat er te Eversam rond de kerk spontaan mensen zijn gekomen om er een kloosterleven te leiden. Het is niet nodig te veronderstellen dat ze afkomstig zijn van Kassel. Dit laatste is niet onmogelijk, maar de akte zou er wellicht een allusie op gemaakt hebben. De proost van Kassel verschijnt in de akte slechts als één van de vele getuigen. Hem is geen speciale plaats voorbehouden. De broeders mogen in 1091 schenkingen ontvangen en leven onder de regel van Sint-Augustinus. Ze ontvangen meerdere rechten : het bewaren van de olie der zieken en het begrafenisrecht. En, indien de gemeenschap dermate aangroeit, dat er een zieleherder nodig is, dan mogen ze een kandidaat uit eigen rangen aan de bisschop voordragen.

Resterende problemen. De gegevens welke vermeld zijn in de stichtingsoorkonde laten niet toe een nauwkeurig beeld te vormen van meerdere problemen, waarvan onmiddellijk opvallen :

- De juridische situatie van Eversam vóór 1091 : tot welke *parochia* behoorde het of tot welk heerlijk domein ?
- De demografische omstandigheden. Waarom werd aldaar eertijds een kerk gebouwd ? Aan welke plaatselijke nood beantwoordde het gebouw en het kerkhof ? Was het een parochiekerk ?
- De voorsprekers : welke was de verhouding tussen Gualbertus en Eversam ? Bediende hij deze kerk ? Welke was zijn relatie met Elbodo en met Kassel ?
- Het kapittel van kanunniken : zijn ze als kluizenaars gekomen ? Was Eversam een verlaten kerk waarrond ze zich gingen vestigen ?

Over al deze problemen kunnen andere dokumenten enige inlichtingen verschaffen.

Vroegste getuigenissen.

De vermelding van Eversam in meerdere bronnen uit de twaalfde eeuw duidt op een reël bestaan van het kapittel. Vóór 1091 onbekend, verschijnt de plaatsnaam Eversam regelmatig in de akten. De oorkonde van 1091, slechts bekend in handschriften van de vijftiende en zestiende eeuw, is dus niet een geïsoleerd getuigenis. Vooreerst is er in Eversam zelf een oorkonde bewaard van 1104, waarin het klooster zijn grote schenkingen ontving. Vooraleer andere bronnen op te noemen is het van belang iets te vernemen over het kapittel van Kassel, waartoe Elbodo behoorde en waarmee Eversam enige band kan hebben gehad.

De band met Kassel. In 1085 stichtte de graaf van Vlaanderen, Robrecht de Fries, een kapittel van twintig kanunniken te Kassel en hij begiftigde deze gemeenschap met meerdere goederen ²¹.

Bij de opsomming van de schenkingen is er geen sprake van Eversam. Nochtans is er amper zes jaar later een kerk te Eversam onder voogdij van Elbodo, kanunnik van Kassel. Indien Eversam behoorde tot het rechtsgebied van Kassel, dan zou het reeds in 1085 moeten besloten liggen in één van de bezittingen van deze stichting. Eén schenking komt hiervoor bijzonder in aanmerking: het kapittel ontving een *curtis* te «Vleteren in Veurne Ambacht» ²². Er bestaat een dorp, Flêtre genaamd, in Frans-Vlaanderen in de omgeving van Kassel ²³. Dit dorp lag evenwel niet in Veurne Ambacht. Het moet hier gaan om een lokaliteit, toen nog «Vleteren» genaamd, gelegen aan beide zijden van de Vleterbeek, in het huidige Oost- en Westvleteren. Het kapittel van Kassel hield aldaar inderdaad een *curtis*, welke later evolueerde tot de

21. Cf. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nr. 6.

22. «Item curtim in ea villa, quae Fleternes vocatus in castellatura Furnensi», *Ibidem*.

23. Het betreft het dorp Flêtre, dep. Nord, arr. Hazebroek.

Heerlijkheid van Kassel, later 't Hoflant genoemd²⁴. Vóór 1085 was het grafelijk bezit, zoals trouwens het geval was met de meeste bossen rond Zuid-Ieper.

Eversam ligt aan de monding van deze Vleterbeek in de IJzer. Het kan vóór 1091 behoord hebben tot het domein van de *curtis* te Vleteren en er een uitsprong van zijn geweest, een uithoek op de IJzer zelf. Het bodemonderzoek in die streek zou kunnen uitwijzen hoe nauw Eversam met de *curtis* verbonden was toen de zee nog zeer nabij was.

In de hypotese van afhankelijkheid zou Eversam een kapel geweest zijn op de grafelijke heerlijkheid van Vleteren, welke door de graaf in 1085 aan het kapittel te Kassel gegeven werd en waarvan Elbodo naderhand de parochiële jurisdictie verwierf.

Eerste ontwikkeling. In verschillende oorkonden na 1091 komt Eversam als plaatsnaam voor, in de eerste plaats in de persoon van de eerste proost Thomas, in meerdere oorkonden vermeld, hetzij als prelaat, hetzij als prior of proost²⁵.

Uit de eerste schenkingsoorkonde van 1104 blijkt dat Eversam reeds vóór 1104 de welwillende aandacht trok van Gertrudis van Saksen, die enkele schenkingen aan de nieuwe gemeenschap deed. Er is sprake van kanunniken aan wie de schenking gebeurt. Het kapittel wordt opgenomen in de grafelijke bescherming.

24. «... un domaine, situé à Fleternes dans la châtellenie de Furnes. Ce domaine s'étendait en partie sur Oost-Vleteren et en partie sur West-Vleteren, deux villages assis sur le cours d'eau de Vleterenbeke, qui se jette dans l'Yser. Appelé plus tard la seigneurie de Hoflant de ...», I. De Coussemaker, *Observations sur l'acte de fondation de l'insigne collégiale de Saint-Pierre de Cassel*, n. 10.

25. Schenkingsoorkonde van 1095 aan Sint-Walburga te Veurne; getuige: *Thomas de Eversham*, cf. *Opera diplomatica et historica*, uitg. A. Miraeus en F. Foppens, dl. III, p. 21. Kerkwijding te Lo in 1100; getuige: *Thome, prelati de Herversant*, cf. AGSB, *Fonds Lo*, nr. 2. Stichting van het Sint-Maartenskapittel te Ieper in 1102; getuige: *Thoma, tunc temporis Eversammensis ecclesie priori*, cf. *Les cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres*, uitg. E. Feys en A. Nelis, - *Recueil de chroniques, chartes et autres documents concernant l'histoire et les antiquités de la Flandre*, reeks I, dl. XXVII-2, 1880, nr. 1. Translatie in 1109 te Veurne; getuige: *Thomas, prepositus de Eversam, cum parte capituli sui*, cf. *AASS. Februarii*, dl. III, 1658, k. 519,

Vanaf 1104 was Eversam dus een volwaardig kapittel, gesticht rond een vrije kerk met bezittingen, onder grafelijke bescherming en met kanunniken, welke er leven naar de regel van Sint-Augustinus. De gemeenschap stond onder leiding van een proost, die in 1109 voor de eerste maal onder de titel van proost aanwezig was op een religieuze plechtigheid te Veurne. Hieruit mag opgemaakt worden dat de groeiperiode van Eversam achter de rug is en dat het kapittel reeds een zekere bekendheid en grootte bezat. In de kroniek is dan ook vermeld dat de nieuwe bisschop, Jan van Waasten, er woningen liet optrekken. Achteraan richtte hij er een kerk op, daar het aantal kanunniken en de devotie aldaar toenamen. Hij stelde Thomas aan tot proost.

Archeologische, historisch-geografische en toponymische gegevens.

Opgravingen. De stichting van Eversam zou ook moeten bestudeerd worden vanuit niet literaire bronnen. In de eerste plaats dienen hiervoor opgravingen te geschieden. Deze zouden misschien de vroegste resten van een eerste stichting blootleggen, zowel wat de vorm als wat de omvang betreft. Hierbij zouden de verschillende herbouwingen²⁶ moeten opvallen, zoals deze in de loop der tijden zijn gebeurd. Dit werk valt buiten dit bestek en zou ook moeilijk zijn omdat de fundamenten van het klooster werden dooreengehaald en gebruikt bij de opbouw van een wasserij aldaar tijdens de eerste wereldoorlog.

Het vroegere klooster en de kerk lagen toen op de plaats waar nu een verhevenheid is, in een grote weide, palend aan het erf van de hofstede «Eversam».

26. «Deze abdij daer na by ongeluk afgebrand zijnde, wierd in jaer 1371 herbouwd, in 't jaer 1579 door de Beeldstormers wederom tot asschen geleyd, heeft men de zelve maer in 't jaer 1609 begonnen te herbouwen. Eyndelijk, den 25 april 1794, met den inval der Franschen, nog eens door het vuer verteerd, wierd zij door het Fransch bestier vernietigd. Den toren is blijven staen tot den 22 van November 1811 op welke tijd hij afgebroken wierd», Stavele. Hofstede Eversam, *tekening van J. Mallebranche 1799*, onderschrift daterend uit 1844, opgedragen aan «den zeer Eerweerden Heer Rousseeuw, Deken van Veuren en laetsten Monik der gemelde Abdij».

Bodemonderzoek.

1. Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200 ²⁷.

Na de Duinkerke II transgressie in de vierde eeuw, waarbij ook de omgeving van Eversam onder water liep, bestond het polderland uit schorren, welke aanvankelijk onbruikbaar waren door eeuwenlange overspoelingen en naderhand voor schapenteelt in aanmerking kwamen, toen de zee terugtrok. In de negende eeuw zijn er nog geen sporen van kollektieve nederzettingen bekend, toch moet er reeds enige bevolking aanwezig geweest zijn. Aanvankelijk werden de schorren geëxploiteerd door de bevolking van de Zandstreek. Enkel drongen binnen en beveiligden zich tegen het water door te schuilen op terpen welke bescherming boden. Typische terpnamen in de poldervlakte zijn : «werf, wal, wîrde» ²⁸. De bewoningsmogelijkheid van een terp moet individueel geacht worden. Er was geen ruimte voor grote nederzettingen.

In de tiende eeuw was het poldergebied meer bewoond. In die periode werden er ook enkele kleine burchten opgericht, toendertijd gelegen bij de zee, ter verdediging van het land tegen de Noormannen. Ten zuiden waren dit Sint-Winoksbergen, Broekburg en Veurne, dicht bijeen. Aan de andere zijde van het brede IJzerestuarium lagen Gistel, Oudenburg, Brugge en Aardenburg ²⁹. Rond de burchten ontstonden er ook enkele kollektieve nederzettingen. Het

27. In dit eerste punt volgen we de bevindingen welke zijn opgetekend in het werk van A. Verhulst, *Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200*, - *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, dl. XIV, 1960, p. 1-37. Naast de gebruikte werken kan men ook de vele artikelen en studies van J.B. Ameryckx, R. Tavernier, A. Verhulst en anderen raadplegen. We volgden de door hen gebruikte kaart.

28. M. Gysseling, *Overzicht over de toponymie van Zeeuws-Vlaanderen*, - *Jaarboek 1953-1954 van de oudheidkundige kring «De Vier Ambachten»*, Terneuzen, 1954, p. 23 e.v.

29. Een studie over deze burchten is verschenen van de hand van H. Van Werveke, *De oudste burchten aan de Vlaamse en de Zeeuwse kust*, - *Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren*, dl. XXVII-1, 1965.

polderland kende ook andere centra. Kleine dorpen ontstonden met plaatsnamen welke eindigen op -hem en -ingahem³⁰. Eversam (Evars-ham in 1104) is een dergelijke naamvorming³¹. Deze naam is tenlaatste in het begin van de elfde eeuw gevormd.

Het grôte probleem voor de schaarse bewoners van deze poldergebieden in de tiende eeuw was niet allereerst de zeedoorbraken, maar de afwatering van het regenwater. De kreken waren verland na de Duinkerke II transgressie. Door het inklinkingsverschijnsel van de poelgronden waren ze zelfs hoger komen te liggen dan deze laatste. Het waren trouwens de kreken, gevuld met grof zand, welke de geschikte bouwplaatsen waren en welke drinkwater verschaften. De schaarse bewoners beveiligden hun bezit door het aanleggen van partikuliere dijkjes.

In de jaren 1014-1042 volgde de Duinkerke IIIa transgressie, welke vooral de Polders in de IJzerstreek blank zette. In die periode werd de bevolkingsaanwas onderbroken. De vele kleine dijken werden verbonden tot één grote, nu zeeverende dijk in het gebied Veurne-Ambacht, genaamd «de Oude Zeedijk», lopend van Oostduinkerke tot Reninge³². Op enkele uitzonderingen na, kon die Zeedijk de overstromingen tegenhouden. Het beschermde gebied werd het «Oudland» genoemd, het prijsgegeven gebied het «Middel-land». Eversam was gelegen in het Oudland.

Kort na de beëindiging van de overstromingen kwamen reeds nieuwe plaatsnamen voor. In de IJzerstreek kwam de schorre «Bircla»³³ reeds in de bronnen voor tussen 1060

30. A. Verhulst, *Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200*, p. 6: vooral in de Brugse Polder.

31. Hamma is een landtong in een inundatiegebied, cf. M. Gysse-ling, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, dl. I, s.l., 1960, p. 344.

32. R. Boterberge, *Historische geografie van het overstromingsgebied van de IJzer in de Middeleeuwen*, - *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, dl. XVI, 1962, p. 78.

33. In 1104 kreeg Eversam gronden in Bircla. Deze schenking is uitgegroeid tot een hofstede te Pervijze, genaamd: De Groene Poorte.

en 1070. Ze is gelegen tussen de Oude Zeedijk, Pervijze en de IJzerbedding tot Diksmuide. Ze omvat aldus gebieden in de huidige gemeenten Pervijze, Oostkerke, Kaaskerke, Lampernisse en Eggewaartskapelle. Eversam had reeds in 1104 bezittingen in Bircla.

De schorre werd gebruikt voor schapenteelt tot ver in de twaalfde eeuw. Slechts schapen aarden op zoute gronden. De ontzouting van schorren duurt minstens honderd jaar, zeker wanneer de afwatering niet systematisch georganiseerd wordt. Hoewel er dijken waren in dit schorregebied mag men aannemen, dat er in het begin geen systematische inpoldering plaatsvond, wat later wel gebeurde door de abdij Ter Duinen in Ramskapelle en Nieuwpoort.

De schorren zijn momenteel landbouwgronden van eerste kwaliteit. De poelgronden van het Oudland zijn nu vooral gebruikt als weiden, wegens hun koude en kalkloze ondergrond. De kreekruiggronden zijn eerder landbouwgronden van iets mindere kwaliteit door hun zandachtige ondergrond. Uit al die gegevens blijkt dat de zeetransgressies een duidelijke invloed hebben gehad op de grondsoort en de bevolking van de IJzervlakte.

2. Bodemonderzoek te Eversam.

Hoe evolueerde Eversam nu in deze periode van overstromingen en droogleggingen? Er weze vooreerst melding gemaakt van de ongunstige ligging van het klooster ³⁴. Het

34. Eversam kon beroep doen op zijn ongezonde omgeving om respectievelijk dispensatie van het nachtofficie en vermindering van lasten te bekomen: «Quod in se et monasterium eorum in loco flengmatico aquoso et humido situatum, positum et fundatum ...», AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 103 bis (26 februari 1521) en «Contentant que, pour raison de ce que les terres principales di cellui monastere tant celles, qui sont labourables comme les prez, pasturaiges et autres, dont les dits supplians doivent estre soustenuz, sont assizes en si bas lieu et si prouchaines de la riviere du d'Iserne, que tres souvent elles sont inundées et gisans soubz le rue tellement, que leurs foings, blez... et autres biens se gastent et perdent...». AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 132 bis (februari 1469). Cf. ook AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 543 (ongedateerd) en nr. 719 (1574).

is verwonderlijk hoe men op zo een ongezonde en natte plaats een klooster liet oprichten en hoe daar vooraf een parochiekerk zou gebouwd zijn. De ondergrond was veengrond, waarop klei zich had afgezet. Op een diepte van 100 à 110 cm troffen we hoeveelheden turf en plantenresten aan³⁵. Overstromingen zouden deze klei hebben afgezet in de eerste eeuwen van onze tijdrekening. De zee was immers in de vierde en vijfde eeuw tot het gebied Vleteren doorgedrongen, wanneer men de kaart van de overstromingen bekijkt.

Wegens zijn ligging bij de IJzer en de Vleterbeek en wegens de aard van de ondergrond is er te Eversam steeds watersnood. Tot op heden heeft het in de wintermaanden erg te lijden onder watervloed. Vele weiden staan er maandenlang blank. Toch blijkt op de historische kaarten dat Eversam niet door de zee werd overspoeld bij de Duinkerke IIIa transgressie in het begin van de elfde eeuw. Het lag immers beschermd achter de Oude Zeedijk.

Toponymische gegevens. Er zou met grote precisie een historische kaart moeten gemaakt worden van de omgeving welke hier besproken wordt. Door opgravingen en bodemonderzoek zou misschien kunnen nagegaan worden welke plaatsen wél en welke niet onder water gelegen waren in de tiende en elfde eeuw. Dit onderzoek is moeilijk te doen omdat de gebieden in bepaalde periodes van het jaar steeds opnieuw onder water kwamen.

De juiste grens van de IJzer in de omgeving van Eversam is niet bekend. Vele kreken mondden uit in deze, toen brede rivier en hun breedte varieerde naargelang de seizoenen, de weersomstandigheden en het zeepeil. Ze waren omgeven door moerassige gebieden welke eertijds evenzeer

35. Een grondige studie van de ondergrond zou heel wat gegevens over Eversam kunnen vrijgeven, in casu over de geschiktheid van de grond om als bouwplaats te fungeren in een bepaalde tijd. De grond beantwoordt goed aan de beschrijving van de poelgronden bij F. Moormann, *Bodemkaart van België. De bodemgesteldheid van het Oudland van Veurne-Ambacht*, Gent, 1951.

wadden kunnen geweest zijn. De grootste van deze krekten nabij Eversam was de Vleterbeek, welke haar naam gaf aan West- en Oostvleteren. Deze beek, nu de Poperingevaart genoemd, mondde uit in de IJzer in de onmiddellijke nabijheid van de kerk van Eversam en was omgeven bij de monding door moerassige weiden. Wanneer het waterpeil hoog was, moet de streek er als een ondiepe brede rivier hebben uitgezien, doorsneden door enkele hogergelegen drogere plaatsen. Op deze drogere plaatsen werd het vee verzameld.

De plaatsnamen wijzen in deze richting. Eversam betekent : een landtong in een inundatiegebied. De plaats Goudenwerf, onmiddellijk in de buurt van het klooster gelegen, duidt op een kunstmatige heuvel in een zee- of rivierkleigebied. Het is een vluchtheuvel, inzonderheid voor schapen.

Indien er op Eversam een kerk werd gebouwd vóór het jaar 950, moet dit hebben beantwoord aan een plaatselijke nood³⁶. Dit zou erop wijzen dat op deze landtong en in de nabije gebieden een bevolking was, dermate aangegroeid en stabiel, dat er reeds een behoefte was aan een kerk. Een kaart van de IJzeroever en de ligging van de krekten zou misschien toelaten de parochiële uitgestrektheid van Eversam te onderkennen. Nu is het onmogelijk te bewijzen dat de parochie zich uitstreckte langs de Vleterbeek, en dan misschien een uithoek op de IJzer was voor het grafelijk gebied van Vleteren. Evenzeer kan verondersteld worden dat Eversam een eigen parochie was, van kleinere omvang.

III. BEZITTINGEN VAN EVERSAM IN DE TWAALFDE EEUW

Bijna alle bronnen welke over Eversam bewaard zijn, hebben betrekking op het financiële beleid van het kapittel. Onder deze bronnen bestaan er ook enkele documenten, welke een al of niet gedeeltelijke omschrijving geven van de inkom-

36. De datum 950 is gekozen op geografische motieven welke hoger vermeld zijn. In de traditie te Eversam, vooral in de jongste eeuwen, was deze vroege kerkbouw gesuggereerd. Eén van de notities op

sten en de uitgaven van het kapittel, variërend van een lijst van pachters tot een omslachtige omschrijving van alle landerijen en hun ligging.

In een grondboek van 1638 kan een nauwkeurige telling gedaan worden van het grondbezit van Eversam³⁷. Via gedeeltelijke bronnen over grondbezittingen, via pachtlijsten en inventarissen van goederen van oudere datum kan men opklimmen tot het begin van de vijftiende eeuw³⁸. De overbrugging van de vijftiende tot de twaalfde eeuw is moeilijker. We beschikken nog over een groot grondboek uit 1303 en een klein grondboek uit 1300³⁹.

Een beschrijving van de goederen in de twaalfde eeuw kan enkel steunen op de gegevens uit de bulle van 1184. Deze lijst van schenkingen zou kunnen dateren van het einde van de twaalfde of het begin van de dertiende eeuw, maar is weinig nuttig voor de situering van de schenkingen. Daarom vertrekken we hier van de grondboeken van 1300 en 1303 om van daaruit enkele gebieden te situeren.

een schrift over de eerste jaren van Eversam luidde: «memoratur illa anno 902». We geven deze datum volledigheidshalve, maar gebruikten het niet in de uiteenzetting omdat de schrijver van deze datum geen verantwoording geeft voor deze datum. Het valt evenwel op dat het jaar 902 op geografische motieven toch een geschikt jaartal zou zijn. Na 950 is het minder waarschijnlijk dat men nog bouwde op veengrond.

37. «Staet ende declaratie van alle de goederen...», AGSB, *Fonds Eversam*, rollen (1638).

38. Onder de belangrijke goederenomschrijvingen kunnen geteld:

- «Originele terrier van alle landen ...», AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 353 (1629).
- «Originele terrier van alle landen ...» en «Klein terrierken van alle landen ...», AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 221 (1569).
- «Copie van alle de zaylanden ende hooygarsen ...», AGSB, *Fonds Eversam*, rollen (november 1541).
- «Zaylanden die men int clooster van Eversam possesserende ende bedrijvende is ...», AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 185 (november 1541).
- «Rolle van anno 1411, inhoudende landscheins, thienden ...», AGSB, *Fonds Eversam*, rollen (1411).
- «Rolle forme van terrieren ... van ontrent den jaeren 1400 ...», AGSB, *Fonds Eversam*, rollen (1400).

39. — «Redditus ecclesie de Eversam ...», AGSB, *Fonds Eversam*, rollen (1303).

— «Rolleken ontrent den jaere 1300 ...», AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 24 (1300).

Het kleine grondboek van 1300 bestaat uit twee delen : aan de ene zijde van het perkament zijn de bezittingen vermeld, welke door het kapittel zelf in gebruik waren genomen, aan de andere zijde volgt een opsomming van bezittingen, gelegen in Westvleteren.

Het grote rolvormige grondboek van 1303 vermeldt alle personen of instellingen welke op één of andere wijze geldelijke verplichtingen hadden ten opzichte van het kapittel. Hierbij is de grootte van de in bruikleen gegeven landerijen genoteerd. Het grondboek bleef een dertigtal jaar in gebruik (ca. 1290-1320). Daar we kunnen presumeren dat de bezittingen omstreeks 1300 dezelfde bleven als deze in de twaalfde eeuw⁴⁰ op enkele bekende wijzigingen na, vinden we het belangrijker van hieruit de schenkingen van de twaalfde eeuw te onderzoeken en te situeren.

Grondbezit.

Uitgestrektheid van het grondbezit. In december 1638 bezat Eversam 1207 gemeten landbouwgrond of weide. De bosuitbating bedroeg 421 gemeten. Het grondbezit mag dus in 1638 worden gerekend op een totaal van 1628 gemeten⁴¹.

De telling van de grondbezittingen in de grondboeken rond 1300 is veel moeilijker. Het grote grondboek van 1303 was dermate in omloop dat alle veranderingen erin werden aangeduid, zowel wat de personen betreft als wat de pacht-prijs en de grootte van de partijen aangaat. Doorhalingen

40. Cf. Bijlage III, de totalen in de vier opgegeven jaren.

41. één gemet = 3 lijnen = 300 roeden.

De omrekening van de gebruikte landmaten kan niet met uiterste nauwkeurigheid worden gedaan. Daarom lijkt het beter in de tekst de oude landmaten te gebruiken. De eenheidsmaat is een *gemet*. Een gemet is ongeveer 44 aren en verschilt van streek tot streek, cf. H. Doursther, *Dictionnaire universel des poids...*, Brussel, 1840, p. 269.

De verdeling in landbouwgrond of in weide kan grotendeels verder onderscheiden worden, maar dit ware wellicht weinig verhelderend voor de toestand van de bezittingen in de twaalfde eeuw. In vijf eeuwen tijd kan er een omschakeling tussen beide hebben plaatsgevonden.

en uitkrabbingen van de eerste tekst zouden technische middelen vergen om die grondtekst te rekonstrueren. Zo is de telling in één bepaald jaar niet nauwkeurig te doen. We baseren ons zoveel mogelijk op de eerste tekst als we zeggen dat Eversam in 1303 ongeveer over een pachtinkomen van 1260 gemeten grond beschikte. Hierin is uiteraard het gebied niet begrepen dat door de paters zelf werd gebruikt. In het kleine grondboek van 1300 konden we tot 298 gemeten tellen die voor eigen rekening bewerkt werden. Het totaal zou dan 1558 gemeten tellen.

De lijst van weldoeners uit de bulle van 1184 vermeldt 134 schenkingen, ingedeeld naar de verschillende lokaliteiten. Meerdere bezittingen zijn niet in oppervlakte opgegeven. Naast deze niet omschreven schenkingen kunnen nog 1520 gemeten land worden geteld.

Men mag dus in Eversam niet spreken van een evoluerend grondbezit. De cijfers kunnen dit niet volledig duidelijk maken, maar ze wijzen toch op een gestagneerd patrimonium van ongeveer 1600 gemeten of 700 ha.

Schenkingen uit de twaalfde eeuw. Naast de opsomming van de schenkingen uit de bulle van 1184 zijn er vijf schenkingen in oorkonde bekend in de twaalfde eeuw.

1. Runderweide en omliggende grond te Eversam.

De gift van gravin Gertrudis van Saksen in 1104: een runderweide met land, dat aan het klooster van Eversam paalt ⁴², is niet meer in latere documenten als dusdanig terug te vinden. Het schenken van een *vaccaria* verdwijnt in Vlaanderen in de loop van de twaalfde eeuw ⁴³.

De schenking is te situeren te Eversam, nabij het klooster. Wellicht was ze de basis van de eigen uitbating, de latere hofstede van Eversam. De ligging en de omvang van de runderweide is niet aangegeven. Tot op heden is er in Ever-

42. «... vaccaria una cum terra que prefato loco adiacet ...», AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 1.

43. R. Monier, *Les institutions financières du comté de Flandre du XIe siècle à 1384*, Parijs, 1948, p. 10.

sam wel een osseweide bekend. Het is een weide van 10 gemeten groot, palend aan het klooster zelf. Misschien maakt de benaming osseweide nog een verre allusie op de term *vaccaria*.

2. Schaapsdrift in Berkel.

Gravin Gertrudis van Saksen schonk in 1104 ook een schaapsdrift. Deze gift is naderhand uitgegroeid tot een hofstede, gelegen in Pervijze en momenteel nog bekend onder de naam «De Groene Poorte». Ze is gelegen langs de Molendreef, een niet gemeentelijke landweg. In 1638 is deze hofstede reeds gegroeid tot een hoeve van 133 gemeten, met een windmolen ⁴⁴.

3. Goudenwerf.

De graaf Robrecht van Jerusalem geeft in 1104 zelf de plaats Goudenwerf aan Eversam. Het is een lokaliteit in de gemeente Stavele, ten zuidwesten van het klooster gelegen en eveneens aan de IJzer palend. De manier waarop de schenking in de oorkonde is gegeven, geeft de indruk dat het kapittel gans het toenmalige Goudenwerf in bezit kreeg. Dit is niet onmogelijk. Goudenwerf was een verhevenheid in het IJzerestuarium. Het zal in 1104 niet te groot geweest zijn: een gebied dat boven het waterpeil uitstak met eromheen gebieden die onderhevig bleven aan overstromingen en aldus moeras- of broekland mochten genoemd worden.

4. Moerasgrond te Eversam.

In het kleine grondboek van 1300 zijn er 94 gemeten te tellen als moerasgrond te Eversam. Ze liggen in de onmiddellijke nabijheid van het klooster. Eén stuk ervan is iets meer dan 9 gemeten groot en is gelegen tussen de kerk van het kapittel en de brug. Men noemde het van oudsher «de hofbroec». Deze Middelnederlandse benaming in de latijnse bron van 1300 wijst erop dat dit stuk steeds zo genoemd werd. Andere stukken dragen ook broeknamen. Herbroec

44. «A. Nelis hout in pachte een hofstede genampt de groene poorte, groot één hondert XXXIII ghemeten, II lynen, XXX roeden, metten wyntmuelen ...», AGSB, *Fonds Eversam*, rollen (1638).

en Wrahil ⁴⁵ zijn twee namen van broekgebieden nabij Eversam.

5. Grond van Eremboud.

Karel de Goede schonk in 1124 al het land van Eremboud en diens vrouw Thidimare ⁴⁶ aan Eversam. Deze schenking is in niets omschreven. In de bulle van 1184 is echter een schenking van Eremboud vermeld. Ze is 14 gemeten groot en is gelegen in Lo ⁴⁷.

Heerlijkheid van Eversam.

Op het einde van de veertiende eeuw ontstonden er kontakten tussen het kapittel van Eversam en de abdij Ter Duinen. Hun interacties geven een uitgebreid beeld van de heerlijkheid van Eversam in die tijd. Vertrekkend vanuit deze gegevens proberen we op te klimmen tot de situering van dit bezit in de twaalfde eeuw.

Heerlijkheid op het einde van de veertiende eeuw. De proost van Eversam kende geldnood na de brand in het klooster omstreeks 1369. De heropbouw bracht heel wat financiële problemen mee. De naburige abdij Ter Duinen hielp Eversam bij de heropbouw ⁴⁸. Als tegenprestatie verkocht de proost van Eversam haar enkele rechten. De abdij Ter Duinen was op zoek naar brandhout dat niet te veraf

45. «Hille: heuvel; in poldergebieden wellicht: heuveltje op de schorren uit vierkante zoden opgeworpen, waar het vee zich bergt wanneer het water opkomt; stuk land door water omringd», E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek*, dl. III, k. 436-437.

46. Thidimare is wellicht een genitiefvorm met als betekenis: dochter van Didmar. Het is opmerkelijk dat de naam niet voorkomt in de werken over Vlaamse en Brabantse persoonsnamen. De naam schijnt eerder te wijzen op een Friese oorsprong, cf. J. Van Der Schaar, *Woordenboek van voornamen, - Aula-boeken*, dl. CLXXVI, 1964, p. 66-67.

47. Vergelijk de tekst:

1124: «et totam terram Erembaldi mercennarii et uxoris sue Thidimare ...», AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 3v (1124).

1184: «In Lo ... quatuordecim a Herenbaldo mercennario ...», AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 2 (1184).

48. «Et vero lapides nostri templi videntur ex simillimis formis ac Dunensis...», G. De Meestere, *Chronicon monasterii Evershamensis*, uitg. C. Carton en F. Van De Putte, p. 21.

gelegen was. Ze vond de cijnslanden van Eversam als geschikte bosgrond. Het kontrakt van 26 september 1371 bepaalde dat de abdij onder bepaalde voorwaarden gronden van de eigenaars mocht opkopen tot tenhoogste 100 gemeten. De prijs voor deze toelating en voor het afstaan van bepaalde rechten uit dit *dominium temporale* bedroeg 200 pond. De abdij Ter Duinen moest nog enkele heerlijke rechten onderhouden ⁴⁹.

Wanneer het kapittel van Eversam de preciaire situatie te boven gekomen was, probeerde het zijn heerlijkheid weer te laten renderen. De aankoop van een honderdtal gemeten grond door de abdij Ter Duinen was aanvankelijk wel goed betaald, maar betekende tevens een jaarlijks verlies van heel wat heerlijke inkomsten. Voor dit betoog is het vooral van belang te weten welke deze heerlijke rechten waren.

De tekst van het proces meldt dat Eversam reeds van oudsher door de graven van Vlaanderen beschermd en begiftigd was, en dat het aldus een gebied van ongeveer 300 gemeten erfrechterlijk bezat. Op dit gebied had het kapittel allerlei jaarlijkse inkomsten en het beschikte er over rechterlijke macht. Het gebied was een burggrafelijke heerlijkheid met baljuw, schepenen, rechters en andere rechtspersonen, welke instonden voor de rechtspraak, de orde en voor de heffing van de veelsoortige feodale rechten, zoals rechten op hetgeen in dit gebied binnen en buiten ging, op verkopen, verheffingsgeld, procesgeld en andere. Ook tienden op het graan dat er verbouwd werd kwamen eertijds aan Eversam toe. Dit was nu weggevallen daar de abdij Ter Duinen alle akkerland zoveel mogelijk bebost had en aldus onvruchtbaar gemaakt voor dergelijke heffingen ⁵⁰.

49. Het kontrakt is in origineel bewaard in de abdij Ter Duinen met vier zegels en twee tegenzegels, cf. AGSB *Fonds Ter Duinen*, nr. 2032. Eversam bewaarde de tekst enkel in afschriften. De oudste tekst is te vinden in het Cartularium C, f. 19-19v.

50. De processtukken tussen Eversam en Ter Duinen zijn in een originele akte met gebroken zegel bewaard. Het is niet meer leesbaar, cf. AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 79 en *Fonds Ter Duinen*, nr. 2113bis.

Heerlijkheid in de twaalfde eeuw.

1. Ligging.

Het geheel dat ongeveer 300 gemeten groot was, strekte zich uit over Westvleteren, Krombeke, Poperinge en Proven, meer bepaald in een gebied waar de grenzen van deze vier gemeenten nabijgelegen zijn. Het gedeelte dat door de abdij Ter Duinen werd opgekocht lag hoofdzakelijk in Westvleteren, nabij Sint-Sixt. Het geheel is steeds een bebost gebied gebleven en het ligt nu nog in de nabijheid van de Lovie, ook een bosrijk gebied.

2. Schenking.

De oorsprong van de heerlijkheid van Eversam ligt naar de tekst van het proces van 4 november 1396 in een eerste schenking, waarmee de graaf van Vlaanderen het kapittel van Eversam begunstigde. De schenking door graaf Robrecht van Jerusalem in 1104 komt hiervoor in aanmerking. Het zal de tiende van Trist geweest zijn. De naam Trist is verder niet meer bekend. De kanunniken noemden deze plaats later *Wastina nostra*⁵¹.

Het kapittel van Eversam was geen eigenaar van de landen in deze heerlijkheid, maar het bezat er de heerlijke rechten van. Zo zagen we hoe de abdij Ter Duinen aldaar van meerdere eigenaars grond kon afkopen⁵². De proost van Eversam was er een soort «burggraaf», welke er heerlijke

51. Tussen 1104 en 1357 evolueerde de schenking tot een heerlijkheid met een Schepenbank. In dat jaar schreef de baljuw een oorkonde, die bewaard bleef in het AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 39. Vóór 1357 hebben we geen rechtstreekse aanduiding voor een Schepenbank van de proost. Wel is er sprake dat er op de *Wastina* nabij Poperinge een eigen Schepenbank werkt. Dit zou dan de Schepenbank van Eversam kunnen zijn. Deze allusie vinden we in een geschil tussen het kapittel van Eversam en de jonkvrouw Adelissa van Oostvleteren, dat in juni 1247 een oplossing kreeg. Voor verdere situering van deze heerlijkheid, cf. P. Callebert, *Ontstaan en vroegste geschiedenis van het Kapittel te Eversam (1091-1200)*, onuitg. akad. verh., Leuven, 1970, p. 142-150.

52. De abdij Ter Duinen kocht effectief stelselmatig grond op in de heerlijkheid van Eversam. We vonden de verkopingsakten van bijna honderd gemeten. Het gebeurde op naam van een monnik van Ter Duinen en verliep voor de Schepenbank van de heerlijkheid van

rechten uitoefende. Hij werd in deze functie meestal bijgestaan of vervangen door een baljuw. Naast de heerlijke rechten had Eversam er tevens tienderechten, die ook reeds in de eerste schenking voorzien waren : het betreft immers de tiende van Trist.

3. Grafelijke politiek nopens heerlijkheden.

De ontplooiing van een grafelijke schenking naar een heerlijkheid in de twaalfde eeuw lijkt in te gaan tegen de grafelijke politiek. In die periode probeerde de graaf van Vlaanderen zijn gezag zo volledig mogelijk te vestigen door de rechtsmacht naar zich toe te trekken. Hij beperkte de macht van de kerkelijke en wereldlijke heren en reserveerde de zware misdrijven voor zichzelf ⁵³.

De grafelijke politiek schijnt in de kasselrij van Veurne Ambacht niet zo centraliserend te zijn geweest. Deze kuststreek, grotendeels veroverd op de zee, kende naast een burggraaf met heerlijke rechten over gans de kasselrij meerdere partikuliere heren, welke over kleine domeinen heerlijke rechten bezaten. Zo waren er in de zeventiende eeuw nog veertien kleine partikuliere domeinen gemeld met een totale oppervlakte van 2826 gemeten ⁵⁴. De domeinen waren dus zeer klein (gemiddeld tweehonderd gemeten). Ze vormden ten opzichte van het territoriale rechterlijke apparaat van de graaf slechts kleine eilandjes ⁵⁵. Deze grotere of

Eversam, onder leiding van de baljuw en zes schepenen, cf. AGSB, *Fonds Ter Duinen*, nrs. 2053, 2055, 2058, 2059 en *Fonds Eversam*, nr. 60.

53. De graaf van Vlaanderen probeerde jarenlang de immuniteit te verbreken. Vooral rond 1180 had hij de jurisdictie van een groot aantal kerkelijke en wereldlijke heren beknót om zijn eigen rechtsinstanties beter te laten vigeren, cf. A. Koch, *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de XIIIe eeuw*, Antwerpen, Amsterdam, 1952, p. 52-73 en 77.

54. Hieronder zijn vermeld het Vrije van Kassel, de Vassalrie van Berkele, Diepezele-Eversam en andere, cf. *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Furnes*, uitg. L. Gilliodts-Van Severen, dl. I, p. 10-12.

55. Ze behoorden toe aan oudere abdijen en kloosters, cf. A. Koch, *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de XIIIe eeuw*, p. 52.

kleinere enclaves stonden meestal onder een religieuze heer, een abt of een proost, welke deze rechten niet bezat namens zijn persoon, maar wel als verantwoordelijke van zijn gemeenschap.

Er is vrijwel niets bekend over de situatie van deze heerlijkheden in de twaalfde, dertiende en zelfs veertiende eeuw. Vergelijkingen met andere heerlijkheden kunnen dus moeilijk gebeuren. Een studie hierover zou een grote leemte aanvullen. Wel kan er op gewezen worden dat enkele schenkingen van de graaf in deze periode in de nabijheid van de bezittingen van Eversam, eveneens zijn geëvolueerd tot een heerlijkheid. In 1085 ontving het kapittel van Kassel bij zijn stichting twee schenkingen die evolueerden naar een heerlijkheid: de zes schaapsdriften te Berkel, die uitgroeiden tot de heerlijkheid van Berkel met als vierschare het Berkelhof te Pervijze, en de *curtis* te Vleteren die evolueerde tot het Vrije van Sint-Pieters te Kassel, ook 't Hoflant genaamd, gelegen in Oost- en Westvleteren ⁵⁶.

Tienden.

Het kapittel van Eversam bezat naast de tiende van Trist, welke evolueerde tot de heerlijkheid, nog andere tienden van jongere datum. Het grondboek van 1303 vermeldt vijf tienderechten. Hiervan gaat de tiende van Fromelles ⁵⁷ terug tot de twaalfde eeuw.

In de loop van de veertiende eeuw zijn enige bronnen bekend, welke de rechten van Eversam in Fromelles nader bepalen. Deze akten behandelen enkele betwistingen tussen de bisschop van Atrecht en de proost van Eversam. Uit deze betwistingen kunnen we de situatie aldaar leren kennen.

Eversam had het patronaatsrecht in Fromelles. Het beschikte er over bezittingen. Toen de aartsdiaken van Atrecht in 1348 de opbrengst van de goederen van Fromelles tot zich wilde trekken bij het overlijden van de pastoor, moest hij

56. I. De Coussemaker, *Observations sur l'acte de fondation de l'insigne collégiale de Saint-Pierre de Cassel*, p. 10.

57. Fromelles, dep. Nord, arr. Rijsel.

zijn ongelijk bekennen. De proost van Eversam won het pleit. In 1341 nam de bisschop zelf aan dat hij geen *procuratio* kon eisen in Fromelles. Het prokuratierrecht bestond hierin, dat aan de bisschop en zijn gevolg geld of goederen moesten geschonken worden bij zijn kanonieke visitatie. Dit gastrecht werd later een belasting, welke geheven werd op het kapittel als eigenaar van de parochie ⁵⁸.

Uit beide documenten blijkt dat Eversam in de veertiende eeuw patronaatsrechten bezat in Fromelles. Sporen zijn te vinden in de twaalfde eeuw. De schenking van gronden aldaar gebeurde reeds in 1189 ⁵⁹. De schenking van de parochiekerk en van de inkomsten aan het ambt verbonden zou teruggaan op de eerste helft van de twaalfde eeuw. Het dokument bestaat niet, maar de bulle van 1184 meldt dat de schenking zou gebeurd zijn onder bisschop Alvisus (circa 1131-1147) ⁶⁰. Het is bekend dat Alvisus in contact is geweest met de proost van Eversam in het jaar 1133, toen beiden aanwezig waren op de kerkwijding van Sint-Winokbergen ⁶¹.

Naast het patronaatsrecht bezat Eversam ook het personaatsrecht te Fromelles. Dit recht bestaat erin dat Eversam iemand van het eigen kapittel mocht aanduiden, die aldaar benoemd kon worden als pastoor. Dit recht is niet bij oorkonde bekend, maar in 1358 was er een kanunnik van Eversam pastoor van Fromelles. Het betreft Nikolaas Wauter, de latere proost van Eversam ⁶². In 1398 werd een oude

58. B. Janssens de Bisthoven, *De houders van patronaatsrecht in Westvlaamsche parochies*, Leuven, 1946, p. 17.

59. Deze oorkonde is gegeven in Bijlage I.

60. H. Sproemberg, *Beiträge zur Französisch-Flandrischen Geschichte*, dl. I: *Alvisus, Abt von Anchin (1111-1131)*, - *Historische Studien*, dl. CCII, 1931.

61. *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc de l'ordre de Saint-Benoît*, uitg. A. Pruvost, - *Recueil de chroniques, chartes et autres documents concernant l'histoire et les antiquités de la Flandre*, reeks I, dl. XXIV, 1875, p. 104.

62. Nikolaas Wauter was proost van Eversam van 1394 tot 1401, cf. N. Huyghebaert, art. *Eversam*, - *DHGE*, dl. XVI, k. 127. Als pastoor van Fromelles had hij moeilijkheden nopens bezittingen, waarbij hij zijn rechten opeiste, cf. AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 25 (1358).

pastoor teruggeroepen ten voordele van een jongere kanunnik, Stefanus Doom, welke in dat jaar zelf werd aangesteld ⁶³. Kloosters bezaten normaal het patronaats- en personaatsrecht tesamen ⁶⁴. Hoewel niet bij oorkonde bekend, zal dit ook wel het geval geweest zijn met Eversam, zelfs al in de twaalfde eeuw.

Heffing in Péronne.

Eversam beschikte over het recht om jaarlijks met Lichtmis 100 solidi te ontvangen vanuit tolopbrengsten in Péronne ⁶⁵. Die bron van inkomsten werd hen ter beschikking gesteld door Filips van de Elzas in het jaar 1177. De koning van Frankrijk bevestigde de schenking in 1193 ⁶⁶.

BESLUIT

Het onderzoek naar het ontstaan en de eerste jaren van het kapittel van reguliere kanunniken te Eversam is een studie geworden, welke enig licht heeft kunnen werpen op het verleden van deze instelling. Hoewel niet steeds klaaromlijnde besluiten konden geformuleerd worden, heeft het moeizaam zoeken toch mogen leiden tot enige resultaten.

De weinige bronnen uit de behandelde periode lieten toe enkele gebeurtenissen uit de geschiedenis van Eversam en van dit gebied in de kustvlakte van het IJzerestuarius te rekonstrueren. Gezien de moeilijkheden inzake documentatie uit de elfde en twaalfde eeuw, werd enerzijds beroep gedaan op recentere bronnen van Eversam en anderzijds op historisch-geografische en toponymische gegevens. Deze werkwijze liet toe een vrij duidelijk beeld te krijgen van de stichting van dit kapittel en van de aard en de omvang van

63. «... ad presens liberam et vacantem, per revocationem de religioso viro Nicolas Stinne, valitudinario et impotente propter feminum et debilitatem corporis ad deservendum eidem patrocinali ecclesie...», AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 26v (1398).

64. B. Janssens de Bisthoven, *o.c.*, p. 5.

65. Péronne, dep. Somme, arr. Péronne.

66. Deze oorkonde is gegeven in Bijlage I. De oorkonden van 1177 en 1193 zijn getransfixeerd.

zijn bezittingen. Toch bleven de zes oorkonden uit de behandelde periode de voornaamste bron van kennis. De originele oorkonde van 1104 is de enige welke uit die tijd zelf bewaard bleef. Er rezen vragen over de oorspronkelijkheid van de grafelijke oorkonde van 1124 en over de pauselijke bulle van 1184. Deze bulle bevat een lijst van schenkingen en weldoeners, welke dateert van vóór 1240. De stichtingsoorkonde van 1091 en de akten van Filips van de Elzas, uit de jaren 1177 en 1189, hebben een niet na te speuren overleveringstraditie, maar blijken toch echt te zijn.

De bouw van een eerste kerk te Eversam kon in de vroege Middeleeuwen niet nauwkeurig gedateerd worden. Vermoedelijk gebeurde de eerste bouw tenlaatste in 950. In die tijd was Eversam een dunbewoonde landtong in het inundatiegebied van het IJzerbekken. In het begin van de elfde eeuw was deze omgeving minder toegankelijk wegens de grote watersnood, welke vergezeld ging van de Duinkerke IIIa transgressie. Na 1050 brak een drogere periode aan. Wellicht kwamen na 1050 enkele kanunniken naar Eversam, aangetrokken door de eenzaamheid of met de bedoeling de verlaten kerk opnieuw in te richten. De aard van deze parochiekerk, waarbij een kerkhof gelegen was, is niet bekend. Misschien was deze parochie aanvankelijk een deel van de grafelijke *curtis* te Vleteren, welke in 1085 aan het pasopgerichte kapittel te Kassel werd geschonken.

Gerardus, bisschop van Terwaan, richtte in 1091 rond deze kerk een kapittel van reguliere kanunniken op. De kanunniken leefden naar de regel van Sint-Augustinus. In 1104 trokken ze reeds de grafelijke aandacht en in 1109 had het kapittel reeds een proost, welke het leidde en vertegenwoordigde.

De bezittingen in de twaalfde eeuw groeiden dermate aan, dat aanvaard mag worden, dat het voornaamste bezit van het kapittel reeds in 1200 verworven was. De wijzigingen welke achteraf kwamen konden het globale patrimonium weinig vervormen. Het grondbezit mag geschat worden op tenhoog-

ste 700 ha (circa 1600 gemeten). De altaarrechten van Fromelles werden in de jaren 1131-1147 aangeworven. De vele schenkingen werden opgetekend in een pauselijke bulle van 1184.

Bij de opsomming en bespreking van de schenkingen ging een bijzondere aandacht uit naar de heerlijkheid van Eversam, welke zou gegroeid zijn uit de grafelijke schenking van 1104. In deze schenking verwierf het kapittel de tiende van Trist. In de veertiende eeuw had de proost van Eversam aldaar reeds tienderechten, heerlijkheidsrechten en rechtspraak. De evolutie van deze heerlijkheid kon nauwelijks gevolgd worden.

P. CALLEBERT

BIJLAGEN

I. *Uitgave der oorkonden van Eversam tot 1200.*

1

De bisschop van Terwaan, Gerardus (1083-1099), schenkt op bede van Gualbertus, priester, en Elbodo, kanunnik van Kassel, juridische vrijheid aan de kerk te Eversam en hij begunstigt de gemeenschap van kanunniken, die er komt verblijven ¹.

(1091, vóór 31 juli)

- A. *Origineel*: niet voorhanden.
 - B. *Afschrift* (eerste helft vijftiende eeuw) in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 26: door onbekende hand in toevoeging.
 - C. *Afschrift* (1568) van B in RAB, *Fonds Aanwinsten*, nr. 3904, f. 14: door notaris Zannequin en pensionaris De Wilde, funktionarissen van de kasselrij Veurne Ambacht.
 - D. *Afschrift* (einde zestiende eeuw) in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium B, f. 95^v: van onbekende hand.
- Opschrift: «De fundatione monasterii Eversamensis».

1. Hoewel de schakels tussen het origineel en de kopie in het Cartularium C onvoldoende bekend waren, heeft het onderzoek kunnen aantonen dat de tekst werkelijk teruggaat op de twaalfde eeuw, tijdens het episkopaat van bisschop Gerardus. Het zal een kanselarij-oorkonde geweest zijn uit de bisschoppelijke kanselarij. Van Gerardus is voor onze streken slechts één oorkonde in origineel bewaard. Het is een kanselarij-oorkonde nopens Niepkerke. Deze schenkings-oorkonde van 1084 heeft grote vergelijkingspunten met de stichtings-

In kantlijn: «Notandum anno dominice millesimo nonagesimo primo, ecclesia de Eversam fundata fuit. Abbatia de Dunis facta millesimo centesimo 38° anno».

Uitgave.

- a. G. De Meestere, *Chronicon monasterii Evershamensis*, uitg. C. Carton en F. Van De Putte, - *Recueil de chroniques, chartes et autres documents concernant l'histoire et les antiquités de la Flandre*, reeks I: *Chroniques des monastères de Flandre*, dl. XIII, 1852, p. 6-7, naar D.

Vermelding.

1. *Gallia christiana, in provincias ecclesiasticas distributa*, uitg. Mauristen, dl. X: *De provincia Remensi*, 1751, k. 1542, naar het originele handschrift van a.
2. *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, uitg. A. Wauters, - *Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. I, 1866, p. 577, naar a².
3. *Régestes des évêques de Thérouanne. 500-1553*, uitg. O. Bled, - *Publications de la société des antiquaires de la Morinie*, dl. I, 1904, nr. 308, naar a.

In nomine Sancte et Individue Trinitatis³.

Ego, Gerardus, gratia Dei Morinensis episcopus, ob salutem et remedium anime mee vel antecessorum^a seu successorum meorum, petitionem venerabilis et honeste vite sacerdotis Gualberti et Elbodonis, Casellensis^b canonici, suscipiens altare quoddam, quod situm est super Ysaram fluvium, in loco qui dicitur Heversam, favente prefato Elbodone, in cuius parochia continebatur^c, cum atrio adiacente, liberum constituo et ab omni exactionis debito, pro amore Dei et Sancti Petri Apostoli Sanctique Vedasti confessoris, absolvo. Illud etiam constituo ut, si ibidem fideles possint, apostolicam canonicam

(a) D: ancessorum. (b) CD: Cassellensis. (c) BCD: continebat.

oorkonde van Eversam, cf. *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, uitg. M. Gysseling en A. Koch, - *Belgisch inter-universitair centrum voor Neerlandistiek*, dl. I, 1950, nr. 166. Een uitvoerige vergelijkende studie met deze en andere oorkonden van Terwaan kan men vinden in de onuitgegeven academische verhandeling van P. Callebert, p. 49-53.

2. In de vermelding van A. Wauters wordt deze oorkonde verkeerdelijk opgegeven als komende van Gerardus II, bisschop van Kamerijk (1076-1092). Aangenomen mag worden dat deze vergissing toevallig is, want er bestaat geen betwisting nopens de stichter van dit kapittel.

3. Als grondtekst werd de tekst B gebruikt. Varianten in voetnoot.

vitam iuxta Beati Augustini regulam iugiter teneant et observent. Oleum infirmorum a nobis ipsi accipiant et sine retractatione^d sepulturam possideant. Si vero in tantum res creverit, ut pastore fratribus opus sit, quem ipsi elegerint, nobis adducant, ut curam et consecrationem a nobis suscipiat, Deo tantum et nobis obediat.

Si quis vero hanc nostram constitutionem violare temptaverit, aut de beneficiis eiusdem ecclesie aliquod usurpare voluerit, a Sanctissimo Corpore et Sanguine Domini alienus existat, quousque Deo et ecclesie prefate satisfaciatur.

Factum est autem hoc, anno M^o nonagesimo primo, regnante Philippo Francorum rege, dominante Roberto Flandrensium comite, anno presulatus Gerardi episcopi VIII°, his presentibus testibus: Signum Arnolphi archidiaconi^e 4. Signum Elberti^f 5 archidiaconi^g, Signum Milonis decani 6. Signum Johannes abbatis 7. Signum Girolodi abbatis 8. Signum Ingelberti abbatis 9. Signum Lanfridi 10. Signum Petri abbatis Carrocensis 11. Signum Baldrici abbatis Burguliensis 12. Signum Ber-

(d) C: retractatione. (e) BCD: archiepiscopi. (f) BD: Ilbert. (g) BCD: archi.

4. Arnulf, aartsdiaken van Vlaanderen in het bisdom Terwaan, bekend in oorkonden tussen 1070 en 1112, cf. *Régestes des évêques de Thérouanne. 500-1553*, uitg. O. Bled, - *Publications de la société des antiquaires de la Morinie*, dl. I, 1904, p. 13-14.

5. Ilbertus of Hubertus, aartsdiaken van Terwaan omstreeks 1091, tot dusver niet bekend. Tussen 1085 en 1097 is er bij O. Bled geen tweede aartsdiaken vermeld. Een Ilbertus was bekend in 1084, een Herbertus vanaf 1109.

6. Milo is bekend tussen 1080 en 1094, cf. O. Bled, *o.c.*, p. 19-20.

7. Johannes, abt van Sint-Bertijns, bekend van 1085 tot 1093, cf. C. Verlinden, *Robert Ier, le Frison*, - *Werken uitgegeven door de faculteit der wijsbegeerte en letteren der Rijksuniversiteit te Gent*, dl. LXXII, 1935, p. 174. De opvolger van Johannes, Lambertus is bekend vanaf 1095, cf. H. Van Werveke, *Het bisdom Terwaan van den oorsprong tot het begin der veertiende eeuw*, - *Werken uitgegeven door de faculteit der wijsbegeerte en letteren der Rijksuniversiteit te Gent*, dl. LII, 1924, p. 56.

8. Gerard, abt van Ham (dep. Pas-de-Calais, arr. Béthune), vermeld tijdens het episkopaat van Jan van Terwaan (1099-1130), cf. H. Van Werveke, *o.c.*, p. 56. Deze abt zou reeds bekend zijn in 1085, cf. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nr. 6.

9. Ingelbert, abt van Sint-Winoksbergen, bekend tussen 1083 en 1093/1104, cf. *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc de l'ordre de Saint-Benoît*, uitg. A. Pruvost, p. 77-81. Deze Ingelbert zou reeds vermeld zijn in 1078, cf. F. Verlinden, *Robert Ier, le Frison*, p. 131.

10. Lanfridus, tot dusver niet bekend.

11. Petrus II, abt van Charroux (dep. Vienne, arr. Civray), bekend in 1140, cf. R. Van Doren, art. *Charroux*, - *DHGE*, dl. XII,

noldi prepositi¹³. Signum Lamberti prepositi¹⁴. Signum Odonis custodish¹⁵. Signum Folquini cantoris¹⁶.

2

Robrecht van Jerusalem, graaf van Vlaanderen (1093-1111) bevestigt de giften welke zijn moeder, gravin Gertrudis van Saksen (1063-1113), deed aan de kerk te Eversam. Hij vermeerdert deze schenking met enkele giften en neemt het kapittel op in zijn grafelijke bescherming.

(Veurne, 25/31 december 1104)

A. *Origineel* in AGSB, Fonds Eversam, nr. 1.

perkament, hoogte 284 mm, plica 11 mm, breedte 378/369 mm, doorboord in het midden, zegel op dubbele perkamenten staart doorheen plica verdwenen, rand geprikt.

Op de rug (veertiende eeuw): Littere Roberti comitis Flandrie, quibus approbat donum vaccarie et berquarie, factum monasterii Eversamensis

(veertiende eeuw): R. comitis, de X libras auri, in quibus tenentur illi, qui ea quod ad monasterium nostrum pertinent molaverint. Item donum vacarie, cum terra adiacente monasterio, et berquaria una in Bercla.

B. *Afschrift* (Rijsel, september 1393) in *vidimus*: niet voorhanden.

C. *Afschrift* (circa 1420) van A in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 3: van onbekende hand.

D. *Afschrift* (circa 1420) van B in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 4: van onbekende hand.

E. *Afschrift* (1568) van D in RAB, *Fonds Aanwinsten*, nr. 3904, Car-

(h) BCD: Signum Odonis. Signum custodis.

1953, k. 540. De voorganger van Petrus II, Fulrad was bekend in het jaar 1088, cf. *Ibidem*.

12. Baudri de Bourgueil (dep. Indre-et-Loire, arr. Chinon), abt van 1079 tot 1107, later bisschop van Dol (1107-1130), cf. L. Brehier, art. *Baudri de Bourgueil*, - *DHGE*, dl. VI, 1932, k. 1434.

13. Bernold, proost van Watten (dep. Nord, arr. Duinkerke), bekend tussen 1087 en 1115, cf. H. Van Werveke, *Het bisdom Terwaan van den oorsprong tot het begin der veertiende eeuw*, p. 56.

14. Lambrecht, proost van Kassel, bekend tussen 1091 en 1124, cf. I. De Coussemaker, *Observations sur l'acte de fondation de l'institut collégiale de Saint-Pierre de Cassel*, - *Annales du comité flamand de France*, dl. XIX, 1891, p. 28.

15. Odo is bekend in 1084 in de Terwaanse oorkonde van Nieperkerke, cf. *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, uitg. M. Gysseling en A. Koch, nr. 166.

16. Folcuinus, bekend als cantor van 1093 tot 1122, cf. O. Bled, *o.c.*, p. 25.

tularium D, f. 43: onder toezicht van twee funktionarissen van de kasselrij van Veurne Ambacht, notaris Zannequin en pensionaris De Wilde.

F. *Afschrift* (1568-1572) van D in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium B, f. 134: van onbekende hand.

Uitgave.

- a. G. De Meestere, *Chronicon monasterii Evershamensis*, uitg. C. Carton en F. Van De Putte, p. 10-11, naar F.
- b. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nr. 32, naar A.

Vermeldingen.

1. *Handschrift* (1741) in AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 608, f. 7^v meldt aanwezigheid van B onder kwotatienummer: Z i i .
2. *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, uitg. A. Wauters, - *Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. II, 1868, p. 23, naar A.

IN NOMINE SANCTE ET INDIVIDUE TRINITATIS ¹.

Quoniam, dicente Apostolo ², omnes peccavimus et egemus misericordia Dei, debet unusquisque fidelium secundum quantitatem muneris, quod a Deo acceperit, omni devocione suspirare, laborare et investigare, quatinus ad ipsius Dei conditoris et gubernatoris omnium misericordiam de innumeris perpetratis facinoribus pervenire mereatur. Hoc igitur animadvertens et considerans, ego Rodbertus, pietate Dei comes Flandrensium, donum, quod pia mater m[e]a Gertrudis cometissa fecit ecclesie Sancti Petri et Sancti Vedasti confessoris, in loco qui dici[tur] Ev]arsham, in ministerio Furnensi, laudo et concedo et in audientia totius cur[ie] Fl]andrensium, ipsius matris mee religiosa petitione, confirmo. Sunt autem ea, qu[e] contulit videlicet: vaccaria una cum terra, que prefato loco adiacet, et berquaria una in Bercla. Ut autem hec prefata sibi competentem stabilitatis vigorem in perpetuum teneant, sigilli mei impressione, cum optimatum meorum et iudicum illius provincie testimonio, corroborare precipio.

Volo autem ut, et in orationibus fratrum ibidem Deo servientium, memoria mei et antecessorum et successorum meorum fiat in perpetuum. Et Eius amoris gratia Goudiniwerd et decimam de Trist eidem ecclesie contrado, et omnia que ad ipsam ecclesiam pertinent in patrocinio suscipio. Et constituo ut, quicumque ea violare presumpserit, preter id, quod perpetuum anathema incurrerit, decem libras auri michi sive successoribus meis persolvat.

1. De uitgave geeft de tekst van het origineel weer.

2. Rom. III-23: «omnes enim peccaverunt et egent gloria Dei».

Actum est hoc Furnis, in conventu multorum, anno Dominice Incarnationis M CV, indictione XII, regnante Philippo in Francia, episcopante vero Johanne, presule glorioso.

Signum Rodberti comitis. Signum comitisse Gertrudis. Signum Alardi, Cononis filii ³. Signum Wacheri de Comenis ⁴. Signum Rodberti, Brugensis castellani ⁵. Signum Bertolfi, Brugensis prepositi ⁶. Signum Reineri capellani ⁷. Signum Herberti, prepositi Furnensis ⁸. Signum Gerardi, Caslensis castellani ⁹. Signum Fraulfi, Bergensis castellani ¹⁰. Signum Florentii, Furnensis castellani ¹¹. Signum Ingerici, capellani ¹².

3

Karel de Goede, graaf van Vlaanderen (1119-1127), begiftigt de kerk en het kapittel van Eversam ¹.
(Ieper, 1124)

A. *Origineel*: niet voorhanden.

B. Afschrift (circa 1420) in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C,

3. Adalard II van Eine-Oudenburg, hofschenker van de graaf en voogd van de Sint-Amandsabdij, bekend van 1089 tot 1119 en behorend tot de vooraanstaanden van het graafschap, cf. E. Warlop, *De Vlaamse adel vóór 1300*, dl. I, p. 198 en dl. II, nr. 64/3.

4. Walcher van Komen of van Wartenbeke, bekend van 1088 tot 1104 in de behandelde oorkonde, cf. E. Warlop, *o.c.*, 1968, dl. II, nr. 122/3.

5. Robrecht II, burggraaf van Brugge, zoon van Erembald van Veurne, bekend van 1087 tot 1109, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 39/5.

6. Bertolf, proost van Sint-Donaas, kanselier van Vlaanderen, broer van voorgaande. Is aartskapelaan van de graaf en bekend van 1091 tot 1127, bij de moord op graaf Karel de Goede, cf. Idem, *o.c.*, nr. 39/8.

7. Reinier, kapelaan, vermeld van 1093 tot 1116, cf. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, p. LIV.

8. Herbert, proost van Veurne, tot dusver nog niet bekend.

9. Gerard, burggraaf van Kassel, bekend van 1101 tot 1124, in de oorkonde van Eversam, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 120/5.

10. Fraulf, burggraaf van Sint-Winoksbergen, bekend van 1100 tot 1123, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 202/7.

11. Florens, burggraaf van Veurne, één der meest vooraanstaanden van het graafschap, verschijnt in talloze oorkonden vanaf 1104 in de behandelde oorkonde tot in 1123, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. I, p. 134 en dl. II, nr. 216/5.

12. Ingericus, kapelaan, tot dusver niet verder geïdentificeerd.

1. De grafelijke oorkonde is enkel opgeschreven in het oudste cartularium van Eversam. Verwijzingen, vermeldingen of andere sporen

f. 3^v: van onbekende hand.

Geen *vidimus*, geen *vermelding*, geen *uitgave* bekend.

In nomine Sancte et Individue Trinitatis.

Notum sit Dei fidelibus, tam presentibus quam futuris, quod ego Karolus, Dei miseratione comes Flandrie et filius regis Dacie, paludem iuxta Eiversham iacentem et totam terram Erembaldi mercenarii et uxoris sue Thidimare Sancto Petro Apostolorum principi et Sancto Vedasto confessori de Eiversham^a, pro salute anime mee et anime nepotis mei Baldeuini comitis, ad usum fratrum regularium ibidem Deo seruiencium, liberam concedo et ab omni exactionis debito in perpetuum absolvo.

Actum est hoc Ipre, comite mandatum exhibente, anno Incarnationis Domini M^oC^o XXIII°, indictione secunda, coram hiis testibus:

Hilfrido, Iprensis preposito ². Baldeuino capellano ³. Gerardo, Cas-

(a) Hier ontbreekt een woord. De versie kan: *ecclesie de Eiversham* geweest zijn.

zijn niet bekend, tenzij de vermelding in de bulle van 1184, die nog moet besproken worden. Hoewel de getuigenlijst geen anakronismen bevat, kan toch getwijfeld worden aan de oorspronkelijkheid van deze oorkonde omwille van het ongebruikelijke slotprotocol en de onbekendheid van de oorkonde in het eigen milieu, vóór en na het optekenen in het Cartularium C. De kroniekschrijver G. De Meester, welke de dood meldt van Karel de Goede, meldt geen schenking van deze, hoewel hij het Cartularium C kent. Dit is des te eigenaardiger daar hij alle bronnen kritiekloos durft opnemen. Op te merken valt dat in het afschrift een woord ontbreekt om de tekst leesbaar te maken. Of deze fout reeds in het eventuele origineel zou geslopen zijn, is niet na te gaan. Wel is bekend dat de kopiïst van het Cartularium C een getrouw afschrijver was. Bij een eerste diplomatische benadering vallen enkele zeldzaamheden op. Het *Dei miseratione* in plaats van *Dei gratia* komt slechts in twee uitgegeven documenten van deze graaf voor, cf. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nrs. 110 en 122. Vooral het slotprotocol is zeldzaam. De vermelding *comite mandatum exhibente* is onbekend en uniek. Het *anno incarnationis Domini* komt slechts éénmaal voor. Er mag dus een ernstig voorbehoud gemaakt worden voor het aanvaarden van de originele basis van deze bron.

2. Hilfrid, proost van Ieper, bekend in 1123 en 1124, cf. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nrs. 115 en 116.

3. Boudewijn, kapelaan van het hof, bekend van 1116 tot 1127, bij de moord op Karel de Goede, cf. *Ibidem*, nr. 79 en p. LII. In feite dragen twee kapelaans dezelfde naam, cf. E. Reusens, *Les chancelleries inférieures en Belgique depuis leur origine jusqu'au commencement du XIIIe siècle*, - *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, reeks II, dl. X, 1896, p. 131.

lense castellano ⁴. Galtero de Locres ⁵. Riquardo Nacada ⁶. Isaac Brugense ⁷. Galtero Calla ⁸. Ledberto Buch ⁹.

4

Filips van de Elzas, graaf van Vlaanderen (1168-1191), schenkt aan het kapittel te Eversam een rente van 100 *solidi*. Deze gift wordt door Filips-August, koning van Frankrijk (1180-1223) bevestigd ¹.

(1177, Compiègne 1193)

- A. *Origineel*: niet voorhanden.
 B. *Afschrift* (Ieper, december 1317) in *vidimus*: niet voorhanden.
 C. *Afschrift* (Péronne, 5 maart 1366) in *vidimus* bewaard in AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 45: door *officialis* van Péronne, vrijwel onleesbaar geworden.
 D. *Afschrift* (ongedateerd, veertiende eeuw ?) in AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 2: van onbekende hand.
 E. *Afschrift* (circa 1420) van D in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 4^v: van onbekende hand.
 F. *Afschrift* (circa 1420) van B in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 8: van onbekende hand.
 G. *Afschrift* (circa 1420) van C in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 8^v: van onbekende hand.
 H. *Afschrift* (1568) van E in RAB, *Fonds Aanwinsten*, nr. 3904, Cartularium D, f. 15^v-16: onder toezicht van twee functionarissen van de kasselrij van Veurne Ambacht: (.) Zannequin, notaris en (.) De Wilde, pensionaris. Opschrift: «De redditibus in Perona».
 I. *Afschrift* (einde zestiende eeuw) van D in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium B, f. 52^v: van onbekende hand.

4. Gerard van Kassel, cf. *supra*, voetnoot 9.

5. Walter van Loker, seneschalk van de graaf, bekend van 1112 tot 1127 bij de moord op Karel de Goede, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 134/4.

6. Riquardus Nacada, tot dusver niet bekend.

7. Isaak van Brugge, kamerheer van de graaf, bekend van 1115 tot 1127, bij de moord op de graaf, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 39/26.

8. Walter Calla, vermeld in 1114 in een oorkonde te Ieper, cf. *Actes des comtes de Flandre. 1071-1128*, uitg. F. Vercauteren, nr. 66.

9. Lebbertus Buch, tot dusver niet bekend.

1. De afschriften steunen op een originele oorkonde, welke verloren is gegaan. De *vidimus*-teksten en het grote aantal afschriften staan hiervoor borg. Ook het feit dat de schenking doorlopend in de geschiedenis van Eversam vermeld is, wijst in deze richting.

Opschrift: «De redditibus in Perona».

Uitgave: niet bekend.

Vermeldingen:

1. *Handschrift* (1741) in AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 608, f. 67 meldt aanwezigheid van B onder kwotatienuummer: M.i.
2. *Ibidem*, f. 68^v meldt de aanwezigheid van D onder kwotatienuummer: F.i.i.
3. *Régestes de Thierri d'Alsace, comte de Flandre*, uitg. H. Coppie-ters Stochove, - *Handelingen der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent*, dl. VII, 1906, nr. 202.

†^a In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen ².

Ego Philippus, Dei gracia ^b Flandrie et Viromandie comes, et uxor mea Elizabeth^c, comitissa, notum facimus tam futuris quam presentibus quod ecclesie Eversammensi^d, in honorem Dei et Beati Petri Apostoli et Sancti Vedasti, pro salute animarum nostrarum et predecessorum nostrorum, centum solidos Catalanensis ^e ³ monete in Pirona^f, de telloneo^g, singulis annis in Purificatione^h Beateⁱ Marie persolvendis^j, ad usus fratrum prememoratae ecclesie libere in perpetuum^k donavimus. Quam donacionem^l, ut rata et inconvulsa in perpetuum^m permaneat, et presentis scripti attestacioneⁿ, et sigillorum nostrorum auctoritate confirmamus^o.

(a) FGHI: *deest*; (b) HI: gratia; (c) G: Elyzabeth, H: Elisabeth; (d) EFI: Eiversammensi, H: Eversamensi; (e) FG: Catalannensis, I: Catalanensis; (f) FG: Perrona, I: Perona; (g) EFGH: theloneo, I: thelenco; (h) G: Purificacione; (i) FG: Sancte; (j) EFGHI: persolvendos; (k) G: imperpetuum; (l) FH: donationem; (m) G: imperpetuum; (n) H: attestacione; (o) FG: confirmavimus.

2. Als grondtekst werd de tekst D genomen. Varianten in voetnoot.

3. De schenking aan Eversam is de schenking van 100 *solidi* in munt van Châlons-sur-Marne (dep. Marne). Het is opvallend hoeveel kloosters er in 1177 schenkingen ontvingen van de graaf. Deze wilde hiermede de vrede bewaren in het graafschap en zijn onderneming begunstigen. Immers, in dit jaar wilde hij vertrekken op Kruistocht naar het H. Land, cf. E. Reusens, *o.c.*, p. 101. De meeste abdijen ontvingen 20 *solidi*, de grote abdijen Sint-Bertijns, Loos en Ter-Duinen ontvingen 60 *solidi*, cf. *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, uitg. A. Wauters, - *Kon. comm. voor gesch.*, dl. II, 1868, p. 570-574. Slechts aan drie kloosters in Vlaanderen was tot op heden geen schenking in oorkonde van 1177 bekend. Het waren de kloosters Sint-Pieters te Kassel, Sint-Walburga te Veurne en Eversam, cf. *Le compte général de 1187, connu sous le nom de «Gros Brief», et les institutions financières du comté de Flandre au XIIe siècle*, uitg. A. Verhulst en M. Gyseling - *Kon. comm. voor gesch.*, dl. LXXIII, 1962, p. 136. Mag aanvaard worden dat de schenking van Eversam is teruggevonden? Vooreerst dient opgemerkt dat de schenking aan Eversam een hoog

Actum est hoc anno Incarnationis Dominice M^op C^o LXX° VII°.
Hii sunt testes:

Gerardus de Messinis^q, custos Sancti Quintini ⁴. Robertus cancellarius^r ⁵. Rogerus^q, castellanus Cortracensis^t ⁶. Galterus de Locra ⁷. Galterus Attrebatensis^u ⁸. Johannes de Noyele ⁹. Petrus de Brai^v ¹⁰. Petrus de Buissu ¹¹. Matheus Malamanis^w. Robertus dalre Cortrai^x. Alardus de Croisilges^y ¹² et alii quam plures.

(p) F: millesimo; (q) DEFGHI: Mettinis; (r) EI: cancellarii; (s) I: Rogius, D: † Rogirus Castellanus; (t) F: Curtracensis, G: Caturcensis; (u) F: Atrebatensis; (v) EH: Bray, I: Biri; (w) HI: Malavranis; (x) EHI: dalre Cortrai, FG: de ultre Cortray; (y) EI: Crosilges.

bedrag is: 100 *solidi*. Vervolgens is er niet vermeld dat de rente moet dienen voor de aankoop van liturgische benodigdheden, zoals de andere. Als diplomatische afwijking dient vermeld dat alle andere schenkingsoorkonden van 1177 samen opgesteld zijn en verschijnen zonder getuigenlijst, cf. E. Reusens, *o.c.*, p. 102. De schenking aan Eversam behoort dus niet tot de gezamenlijke schenkingen aan alle instellingen, maar geldt als een afzonderlijke schenking.

4. Gerard van Mesen is wellicht de opsteller van deze oorkonde. Hij is in de bronnen bekend als *notarius*, *sigillarius* (1169-1185), als kanunnik van Mesen (1171) en als proost van Rijsel (1183-1190), cf. *Régestes de Thierry d'Alsace, comte de Flandre*, uitg. H. Coppieters Stochove, - *Handelingen der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent*, dl. VII, 1906, p. V, nrs. 69, 93, 281, 311 en 743.

5. Robrecht van Kortrijk, kanselier van 1175 tot 1181, cf. E. Reusens, *o.c.*, p. 80-81.

6. Rogier I, burggraaf van Kortrijk en Gent, bekend in de oorkonden van 1128/33 tot 1190 en vertrouweling van de graven Diederik en Filips van de Elzas, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. I, p. 258 en dl. II, nr. 124/9.

7. Walter II van Loker, bekend in de bronnen van 1139 tot 1184, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 134/7.

8. Walter van Atrecht, bekend in tal van oorkonden vanaf 1171 tot 1197, cf. *Régestes de Thierry d'Alsace, comte de Flandre*, uitg. H. Coppieters Stochove, dl. VII, nr. 95 (1171) en *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc de l'ordre de Saint-Benoit*, uitg. A. Pruvost, p. 162 (1197).

9. Jan van Noyelle, tot dusver niet bekend. Er is wel een Boudevijn van Noyelle bekend in de periode 1161-1169, cf. *Régestes de Thierry d'Alsace, comte de Flandre*, uitg. H. Coppieters Stochove, dl. VII, nrs. 15 en 70.

10. Petrus de Brai, Matheus Malamanis en Robertus dalre Cortrai zijn tot dusver niet geïdentificeerd.

11. Petrus de Buissu, bekend als ridder in oorkonden van 1167 en 1180, cf. *Régestes de Thierry d'Alsace, comte de Flandre*, uitg. H. Coppieters Stochove, dl. VII, nrs. 56 en 227.

12. Adalard van Croisilles, bekend van 1156 tot 1189, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 51/1.

In nomine Sancte et Individue Trinitatis. Amen.

Philippus, Dei gratia^a Francorum rex. Noverint universi presentes pariter et futuri, quod Philippus, quondam comes Flandrie et Elizabeth, uxor sua, dederunt in elemosinam^b ecclesie Eversammensie^c centum solidos Catalanensis^d monete in Pirona^e, de theloneo, singulis annis in Purificatione Beate Marie persolvendos, ad usus fratrum memorate ecclesie, et sigillis suis confirmaverunt^f.

Nos vero, ad petitionem fratrum eiusdem loci, intuitu Dei et pro salute anime nostre, id confirmavimus et ballivis^g nostris Pirone^h, precipimus quatinusⁱ de pecunia, que curret in dicto theloneo, singulis annis centum solidos dictis fratribus sine contradictione ad terminum reddant.

Quod ut perpetuam et firmam obtineat^j stabilitatem sigilli nostri auctoritate et regii nominis karactere inferius anotato^k, presentem paginam precipimus^l confirmari.

Actum Compedii^m, anno Incarnati Verbi M^o C^o XC^o tertioⁿ, regni^o anno quarto decimo, astantibus in palacio nostro, quorum nomina supposita sunt et signa, dapifero Millo¹³. Signum Guidonis buticularii. Signum Mathei camerarii. Signum Droconis^p constabularii^q.

5

Paus Lucius III (1181-1185) bevestigt de schenkingen welke aan Eversam werden gedaan¹.

(Anagni, 3 januari 1184)

A. *Origineel*: niet voorhanden.

B. *Afschrift* (circa 1420) in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C,

f. 1-2^v: van onbekende hand.

Geen *vidimus*, geen *uitgave*, geen *vermelding* bekend.

(a) G: gracia; (b) EFGHI: elemosinam; (c) G: Eiversammensi, H: Eversamensi; (d) FG: Cathalannensis; (e) F: Perona, G: Perona; (f) G: confirmarunt; (g) EFGHI: ballivis; (h) EHI: de Pirone, FG: Perone; (i) F: *deest*; (j) G: obtineant; (k) FG: annotato; (l) FG: precepimus; (m) G: Compedii; (n) G: tercio; (o) G: regii; (p) G: Draconis; (q) FG: toevoeging: data vacante cancellario.

13. De getuigenlijst is opgesteld in de genitief na *Signum*, behalve voor de eerste: *dapifero Millo*, die in losse ablatief verbonden is met *astantibus*.

1. Het lijkt bij nader toezien vrij problematisch de oorspronkelijkheid van deze bulle te bevestigen. Een uitvoerige bespreking hiervan kan gevonden in onze onuitg. akad. verh., p. 69-85. De ingesloten lijst van weldoeners lijkt ons wél waardevol. Bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal kan de datering niet nauwkeurig geschieden, maar men mag aannemen dat de lijst niet na 1240 werd opgesteld.

Lucius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis Ancelmo, abbati ecclesie Sancti Vedasti de Eversam, eiusque fratribus tam presentibus quam futuris, canonicam vitam professis, in perpetuum ².

Religiosam vitam eligentibus apostolicum debet presidium imperitari, ne forte cuiuslibet temeritatis incursus, aut eos a proposito revocet, aut robor, - quod absit -, sacre religionis infringat. Ea propter, dilecti in Domino filii, vestris iustis postulationibus clementer animus et prefatam ecclesiam, in qua divino estis obsequio mancipati, ad exemplar felicitis recordacionis Honorii ³, pape predecessoris nostri, sub Beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti privilegio communimus, statuentes ut quascumque possessiones, qucumque bona eadem ecclesia in presentiarum iuste et canonicè possidet, aut in futurum, concessione pontificum, largicione regum vel principum, oblatione fidelium, seu aliis iustis modis, prestante Domino, poterit adipisci, firma vobis vestrisque successoribus et illibata permaneant. In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis, videlicet ⁴:

nonaginta iugera terre et terram, que dicitur Goudinwert, quam illustris femina Gertrudis, Flandrensiū comitissa, libere possidendam vobis donavit ⁵ ;	1
decem mensuras terre et quadraginta tres mensuras paludis a quodam Elbodone et eius cognato Eustacio, vobis collatas ⁶ ;	2
decem et novem mensuras paludis a parte orientali;	3
decem et quatuor mensuras de terra Alberti;	4
quindecim mensuras paludis a septentrione;	5
viginti mensuras paludis iuxta Goudinwert;	6
duodecim mensuras a Marsilia, filia Ingerici ⁷ ;	7
decem mensuras a Johanne de Stavla;	8
mensuram et dimidiam ab Arnaldo clerico;	9
quatuor mensuras ab Alberto;	10

2. De kopiist heeft de afkorting niet begrepen. Hji interpreteerde ze als: *in Pinon Pinon*.

3. Er is geen spoor van een pauselijke bulle van Honorius II (1124-1130) aan Eversam.

4. De cijfers achteraan de schenking zijn niet in het afschrift gegeven, maar dienen ter verduidelijking bij het gebruik van deze bulle.

5. In kantlijn: «Obiit illustris comitissa Flandrensiū, Gertrudis, que nobis dedit nonaginta iugera terre et terra que dicitur Goudinwert. Oremus pro anima ipsius et omnibus fundatoribus et benefactoribus nostris: miserere mei Deus, IX s».

6. In kantlijn: «Obitus Eustaci et cognata Elbodo, qui dederunt nobis decem mensuras terre et quadraginta tres mensuras paludis, pro anima et fratris factoris».

7. In kantlijn: «Obiit Marsilia, filia Ingerici, dedit nobis duodecim mensuras terre».

duas mensuras ab Arnaldo Crudescap;	11
tres mensuras a Radulfo castellano ⁸ ;	12
tres mensuras a Herberto ⁸ ;	13
octo mensuras a Greta;	14
tres mensuras et dimidiam a Waltero Rustico;	15
quindecim mensuras a Reingero et Reinberga;	16
sex mensuras, quas tenet Teodoricus Malgeri hec;	17
quinque mensuras a fratre Lammino;	18
in Crombeka:	
octo mensuras et lineam a fratre Rainaro;	19
tres mensuras a filia Toncolli clerici;	20
quinque mensuras a sorore Berta;	21
decem mensuras, quas tenet filia Dochelin et Lodderhoc;	22
decem mensuras a Waltero Crumapelde;	23
viginti quatuor mensuras a Reinaro presbytero;	24
unam mensuram a Gerardo Suare;	25
in Westvleiterne:	
sex mensuras a Waltero Suare;	26
mensuram unam ab Iwanino Calvo ⁹ ;	27
decem mensuras a Reingoto Fabro;	28
quatuor mensuras a Theoderico canonico;	29
decem et octo mensuras a Waltero Langhals;	30
duas mensuras a sorore Inta;	31
quinque mensuras a Gerardo de Merlice;	32
octo mensuras a sorore Hildiard;	33
et terram, quam tenuit Divardus;	34
et terram, quam tenet Teodericus Put;	35
septem et decem mensuras a fratre Manechin;	36
octo mensuras a fratre Abraham;	37
octo mensuras ab Hermengardi;	38
decem et sex mensuras ab Humfrido;	39
in Oostfleterne:	
duas mensuras a fratre Gilleberto;	40
sex mensuras ab Alexandro;	41
decem et tres a Samuele;	42
duas mensuras a Lammechino;	43

8. Radulf, kastelein van Veurne en zijn broer Herebrecht zijn respectievelijk bekend in de bronnen van 1142 tot 1183 en van 1156 tot 1185, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nrs. 216/8 en 216/10.

9. Iwein van Aalst schonk goederen in Pollinkhove en Westvleteren. Hij is graaf van Aalst, voogd van de Sint-Pietersabdij en één van de grootste ridders van het graafschap. Hij is bekend van 1117 tot 1145, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 1/16.

duas lineas ab Ingehardi;	44
mensuram unam a Gerardo, nepote;	45
septem mensuras ab Ogiva de Hondesscota;	46
tres mensuras a sorore Hereba;	47
viginti mensuras et unam a fratre Baldrano;	48
decem et octo mensuras a Waltero in Reninga ¹⁰ ;	49
quinque mensuras a Ledivaro et fratre Hugone;	50
in Pollinchove:	
decem mensuras a Nicholao;	51
sex mensuras terre et quatuor paludis a David et Galtero Galle;	52
viginti et quatuor mensuras ab Iwanino Calvo ¹¹ ;	53
decem et tres mensuras a Gilleberto Put et fratre suo;	54
octo mensuras ab Herchenbaldo et filiis suis;	55
tres mensuras a Galtero Vedelare;	56
septem mensuras a sorore Berta;	57
quinque mensuras a Galtero canonico;	58
duas lineas ab Herenbaldo, filio Foperti;	59
duas mensuras et lineam ab Hidsbaldo et Heillewis;	60
quinque mensuras a fratre Reinlafo;	61
duas mensuras a Riquardo castelano;	62
duas mensuras a Simone Carpentario;	63
in Hohstaden:	
quingenta et sex mensuras a fratre Gilleremo et fratre Lettro,	
fratre Herenbaldo et fratre Hugone;	64
duas lineas a Riquardo;	65
duas mensuras et dimidiam a Simone Cauwa;	66
mensuram unam ab Hidsbaldo Wedard;	67
sex mensuras a fratre Reinberto;	68
decem mensuras a Heisgero;	69
decem mensuras a Baselino;	70
sex mensuras a Gilburgi;	71
septem mensuras a fratre Wito;	72
duas mensuras paludis ab Hilebaldo;	73
duas mensuras et lineam a Bartolomeo;	74
quinque mensuras ab hospitali Furnensi;	75

10. Walter van Reninge is bekend als één van de zonen van Jan I van Reninge (1163-1192), gehuwd met Richilde, wellicht de dochter van Willem van Ieper. Als kinderen van Jan I en Richilde zijn vermeld: Willem, Filips, Jan van Ieper en Walter. Deze Walter zelf is in de documenten bekend in de periode 1208-1217. Hij is ridder, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 183/9.

11. Cf. *supra*, voetnoot 9.

quinque solidos supra terram Arnaldi Presbyteri;	76
mensuram unam a Verdebaldo;	77
mensuram unam a Teoderico Holipipe;	78
mensuram unam ab Arnaldo Clusenare;	79
quinque mensuras a fratre Herenbaldo;	80
tres mensuras a Baldevino, filio Deingeri;	81
in Huchseem:	
quinque mensuras terre;	82
in Tetingheem:	
quadraginta mensuras terre;	83
in Bulscamp:	
centum mensuras vormoer a Radulfo, castelano Furnensi, et fratre suo Herberto ¹² ;	84
quinque mensuras et dimidiam a Teoderico, filia Chil;	85
dimidiam mensuram a Tieshco;	86
duas mensuras a monachis Sancti Nicholai;	87
duas mensuras et quartum a Blancha et sorore eius;	88
quatuor mensuras et dimidiam a Riquardo, filio Alboldi et Willero, fratre suo;	89
sex mensuras a fratre Lamberto;	90
duas lineas a Hildebrando, filio Palmard;	91
duas mensuras a Dumero;	92
mensuram unam a Malgero;	93
octo a fratre Joseph;	94
in Haringa:	
sedecim mensuras et dimidiam a sorore Hunnengardi et filiis suis;	95
viginti et duas mensuras a Waltero de Loere et Willero, filio eius ¹³ ;	96
in Meterne:	
septem mensuras a sorore Ogiva ¹⁴ ;	97
tredecim mensuras a fratre Waltero et uxore eius ¹⁵ ;	98

12. Cf. *supra*, voetnoot 8. Dit groot bezit van grond in Bulskamp is niet bekend in de traditie van Eversam. Toch konden we een vroege aanduiding vinden in het archief van Lo. In het Cartularium van Lo vonden we een vermelding van 1166 dat Eversam en Lo bezittingen hadden van moerasgrond in Bulskamp, cf. *Cartulaire de l'abbaye de Saint Pierre de Loo de l'ordre de Saint Augustin*. 1093-1794, uitg. L. Van Hollebeke, 1870, nr. 13 (1166).

13. Walter II van Loker (1139-1184) en zoon Willem (1183-1190), cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 134/7 en 134/9.

14. Misschien wel de dochter van Walter II van Loker, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 134/11.

15. Misschien de zoon van Walter II van Loker, namelijk Wal-

in Diepescele ¹⁶ :	
trescentas mensuras et septuaginta et unam et duas garbas eiusdem terre a Widone de Crumbeka ¹⁷ ;	99
decimam de illa divisione, que dicitur Triest, a Widone, filio Elbodonis;	100
in Alvringheem:	
duadecim mensuras a Roberto de Ipra;	101
quinque lineas a Manrico;	102
tres mensuras a fratre Herenbaldo apud Suen;	103
quatuordecim mensuras a Galtero Stune;	104
in Beiverne:	
mensuram unam a fratre Hugone;	105
quinque mensuras terre et paludis ab Arnaldo;	106
unam mensuram a Thoma Nose;	107
mensuram unam a Reinaro Bul;	108
mensuram et dimidiam a Willero decano;	109
in Lencele:	
quatuor mensuras et dimidiam a fratre Simone;	110
duas mensuras a Hugone presbytero;	111
dimidiam mensuram a Fospaldo;	112
in Lo:	
viginti sex mensuras a fratre Haroldo et Henbaldo Tuwelino et mensuram et dimidiam;	113
quatuordecim a Herenbaldo mercennario;	114
tres mensuras a fratre Herenbaldo filio, abs elemosinam, quam Galtero de Locris nobis dedit pro anima patris sui;	115
Furnis:	
quindecim mensuras a Lamberto canonico ¹⁸ ;	116
tres mensuras ab Odolfo;	117

ter III van Loker (1183-1238), cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 134/10.

16. Eversam ontving Diepezele pas in 1494, cf. AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 148. Het kan dus moeilijk deze late aankoop geweest zijn die hier reeds zijn primeur kent: «L'examen de cette liste confirme que, comme beaucoup d'autres, cette copie a été truquée. Eversam n'avait rien sur Diepezele en 1183 ...», Westvleteren. Archief Sint-Sixtus, *Fonds A. Dubois*, Dossier Ter Duinen-Eversam.

17. In kantlijn: «Obiit Widone de Crombeka, que dedit nobis in Diepescele III centos septuaginta mensuras terre et unam et duas garbas eiusdem terre».

Wido van Krombeke ondertekende een oorkonde in 1107 te Poperinge, cf. *Cartularium, recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe*, uitg. F. D'Hoop, Brugge, 1870, nr. 3.

18. In kantlijn: «Deze XV ghemete cochten die van Sinter Nicolaus ... cocht daermede een grote partie van de thiende van Formeles».

duas mensuras a Baldrado, filio Mals;	118
viginti quinque solidos a Philippo, comite Flandrie;	119
in Odenkercke:	
octo mensuras ab Avina, sorore nostra;	120
in Bercla:	
triginta et octo iugera a comitissa Gertrude;	121
novem mensuras a Willekino Crudo;	122
in Provende:	
viginti quinque mensuras ab Arnaldo presbytero;	123
sedecim mensuras a Reingero Vremede;	124
Ipre:	
dimidiam marcam a Waltero, filio Hildeburh;	125
in Perone:	
centum solidos Catalannensis monete a Elizabet, comitissa Flan-	
drie et Viromandie, nobis collatas;	126
in Geleva:	
octo mensuras a fratre Benedicto;	127
in Elverdinghe:	
duas mensuras a Gilleberto de Muella;	128
in Stenvoorde:	
sex mensuras ab Adelisa de Rininga;	129
in Lisvege:	
elemosinam Walteri Crumelin ¹⁹ ;	130
in Herzele:	
sex mensuras;	131
in Woormoud:	
duas mensuras a Gerardo decano;	132
Altare de Formels, quemadmodum ab Alviso, Atrebatensi epis-	
copo, canonice vobis concessum est et scripto suo confirma-	
tum ²⁰ ;	133
et elemosinam Petri de Mannul ²¹ .	134

19. Walter Crommelin van Lissewege is bekend van 1127 tot 1133. Deze Walter is een zeer rijke en beroemde ridder, gehuwd met de dochter van de burggraaf van Brugge, Haket, uit de machtige familie van de Ere balden, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. I, p. 221 en dl. II, nr. 39/22.

20. Cf. *supra*, tienden.

21. Petrus van Maisnil (dep. Nord, arr. Rijsel) was een ridder uit de omgeving van Rijsel. Hij verschijnt in bijna alle oorkonden uit de omgeving van Rijsel in de tweede helft van de twaalfde eeuw. Hij was een belangrijk figuur en toen hij gevangen genomen werd in de slag bij Bouvines stond op zijn hoofd een losprijs van 3500 pond, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. I, p. 400.

Sepulturam quoque ipsius loci liberam esse decernimus, ut eorum devocioni et extreme voluntati, qui se illic sepeliri deliberaverint, nisi forte excommunicati vel interdicti fuerint, nullus obsistat, salva tamen iusticia illarum ecclesiarum a quibus mortuorum corpora assumuntur. Obeunte vero te nunc eiusdem loci abbate, vel tuorum quolibet successorum, nullus ibi qualibet subreptionis astucia seu violentia preponatur, nisi quem fratres communi consensu, vel fratrum pars consilii sanioris, secundum Dei timorem et Beati Augustini regulam providerint eligendum. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat prefatam ecclesiam temere perturbare, aut eius possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, seu quibuslibet vexationibus fatigare, sed omnia integra conserventur eorum, pro quorum gubernatione ac sustentacione concessa sunt, usibus omnimodis profutura, salva sedis apostolice auctoritate et diochesani episcopi canonica iusticia.

Si qua igitur in futurum ecclesiastica secularisve persona, hanc nostre constitutionis paginam sciens, contra eam temere venire temptaverit, secundo terciove commonita, nisi reatum suum congrua satisfactione correxerit, potestatis honorisque sui careat dignitate, reamque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et a Sacratissimo Corpore ac Sanguine Dei et Domini Redemptoris Nostri, Jhesu Christi, aliena fiat, atque in extreme examine districte ultionis subiaceat. Cunctis autem eidem loco sua iura servantibus sit pax Domini Nostri Jhesu Christi, quatinus et hic fructum bone actionis percipiant et apud districtum iudicem premia eterne pacis inveniant. AMEN. AMEN.

Rota:

Adiuvā nos Deus salutaris noster.
Sanctus Petrus. Sanctus Paulus.
Lucius pape III.

Naast de rota:

† Ego Johannes, presbyter cardinalis, tituli Sancti Marci 22.
† Ego Petrus, presbyter cardinalis, tituli Sancte Susanne.
† Ego Vivianus, tituli Sancti Stephani in Celio Monte, presbyter cardinalis.
† Ego Laborans, presbyter cardinalis Sancte Marie Trans Tiberum, tituli Calixti.

Kolom 1 onder de rota:

† Ego Lucius, Catholice Ecclesie episcopus.
† Ego Theodinus, Portuensis et Sancte Letisine sedis episcopus 23.

22. De getuigenlijst is volledig juist in vergelijking met getuigenlijsten uit deze jaren, cf. *Regesta pontificum Romanorum, ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, uitg. PH. Jaffé en W. Wattenbach, dl. II, 1888, p. 431-432.

23. Het betreft hier *Theodinus, Portuensis et Sanctae Rufinae sedis*

- † Ego Henricus, Albanensis episcopus.
 † Ego Paulus, Perilevesterimus episcopus ²⁴.

Kolom 2 naast kolom 1 onder de rota:

- † Ego Jacobus, diaconus cardinalis Sancte Marie in Cosmiden ²⁵.
 † Ego Ardicio, diaconus cardinalis Sancti Theodori.
 † Ego Gracianus, Sanctorum Cosme et Damiani diaconus cardinalis.
 † Ego Lobo, diaconus cardinalis Sancti Augustini ²⁶.

Datum Anagninae ²⁷, per manum Alberti, Sancte Romane Ecclesie presbyteri cardinalis et cancellarius, III° nonas Januarii, indictione secunda, Incarnationis Dominice anno M^o C^o LXXXIII°, pontificatus vero Domini Lucii pape tercii, anno terciio.

6

Filips van de Elzas, graaf van Vlaanderen (1168-1191), bevestigt de schenking in Fromelles, vanwege zijn baljuw Petrus van Maisnil ¹.

(1189)

- A. *Origineel*: niet voorhanden.
 B. *Afschrift* (14 september 1316) in *vidimus* van de proost van het Sint-Maartenskapittel te Ieper: niet voorhanden.
 C. *Afschrift* (circa 1420) van B in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 26: van onbekende hand.
 D. *Afschrift* (zestiende eeuw) van A op een reepje perkament in AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 3: van onbekende hand, onvolledig. Titel: «Privilegium capellanie de Fourmelles».
 E. *Afschrift* (1568) van C in RAB, *Fonds Aanwinsten*, nr. 3904, Cartularium D, f. 14^v-15: onder toezicht van twee funktionarissen van de kasselrij van Veurne Anbacht: (.) Zannequin, notaris en (.) De Wilde, pensionaris. Titel: «Vidimus de terra capellanie de Fourmelles.»

episcopus, welke de bronnen ondertekende van 5 november 1181 tot 11 november 1185, cf. *Regesta pontificum Romanorum, ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, uitg. PH. Jaffé en W. Wattenbach, dl. II, 1888, p. 431-432.

De lijst van getuigen omvat meerdere verkeerde lezingen. De kopiist moet over een onduidelijke tekst hebben beschikt en blijkt de aanduidingen in afkorting niet te kennen.

24. Het betreft hier *Paulus, Praenestinus episcopus*, cf. *Ibidem*.

25. Het betreft hier *Jacintus, diaconus cardinalis Sancte Marie in Cosmedin*, cf. *Ibidem*.

26. Het betreft hier *Bobo, diaconus cardinalis Sancti Angeli*, cf. *Ibidem*.

27. Het betreft hier een verkeerde interpretatie, want de kopiist las *Ineragii*.

1. Deze gift is voldoende betuigd in vele andere bronnen van

F. *Afschrift* (1568-1572), vermoedelijk van D, in AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium B, f. 93-93*, onder toezicht van (.) Mazeman.

Titel: «Vidimus de terra capellanie de Formelles».

Geen *uitgave* bekend.

Vermelding:

1. *Handschrift* (1741) in AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 608, f. 47*: meldt de aanwezigheid van B onder kwotatie: K.A.

Ego Phillippus^a, Flandrie^b et Viromandie^c comes².

Notum fieri volo tam presentibus quam futuris, quod elemosinam illam, quam fidelis meus Petrus de Maisnilio^d fecit ecclesie Sancti Vedasti^e de Eiversham^f, scilicet duo bonaria^g et dimidium prati, et tria bonaria^h et circiter quartam partem terre arabilis, et duos manipulos decime de terra Hellini de Hagemucardⁱ, quoniam^j de me tenebat, laudo libensque concedo, et ad preces fidelis mei Hellini senescalli^k, de cuius feodo predicta erant, qui^l et sigillum suum presenti carte apposuit, et prefati eciam^m Petri, quiⁿ suum pariter appendit, presentem feci paginam sigilli mei impressione^o muniri, et testium subnotatione firmari. Nichilominus^p eciam^q confirmandum pariter esse decrevi quod ecclesia³ prefata sepe dicto Petro firma pollicitatione concessit, et sigilli sui roboratione firmavit, quod in ecclesia⁴ de Formelles^r, ad altare Beate Marie, perpetuum solius electione capituli instituet sacerdotem, qui pro animabus specialiter Petri et Rogeri, filii eius, et predecessorum eorundem^s ac deinceps successorum, divina tenebitur celebrare. Si qua autem die in capitula^t prefati Petri cantaverit^u, ea die a servicio^v erit predicti altaris immunis^w.

Testes: Gerardus^x, prepositus Insulensis⁵. Johannes^y, castellanus

(a) D: Philippus; (b) DF: Flandrensis; (c) DF: Viromandensis; (d) D: Maisnilco, F: Meisnilio; (e) F: Vidasti; (f) DF: Eversam; (g) DF: bonnaria; (h) D: bonnaria; (i) D: Hellini de Hagemucard, F: Hellini de Hagemincart; (j) DF: quam; (k) D: senescalli, F: senescalli; (l) D: cui; (m) DF: etiam; (n) D: cui; (o) DF: impressione; (p) D: Nichilominus; (q) DF: etiam; (r) DF: Formelles; (s) F: eorundem; (t) D: capella, F: cappella; (u) D: cantaretur; (v) F: servitio; (w) D: in munis; (x): Gherardus; (y) F: Joannes;

Eversam, zowel in grondboeken, kroniek als in processen, welke zich beroepen op deze schenkingsoorkonde. De vele afschriften en *vidimus*-teksten getuigen van een konstante traditie van deze tekst.

2. Als grondtekst werd de tekst C genomen. Varianten in voetnoot.

3. In het afschrift D ontbreekt de zin: «ecclesia prefata sepe dicto Petro firma pollicitatione concessit, et sigilli sui roboratione firmavit, quod». Deze vergissing is te verklaren daar achtereenvolgens de zinnen: «quod ecclesia» en «quod in ecclesia» de verwarring hebben veroorzaakt. In het afschrift F ontbreekt dezelfde zin, maar hier werd het tekort aangevuld door dezelfde hand als in het handschrift zelf.

4. Hier eindigt de ontbrekende passage in D en F.

Insulensis^z 6. Hellinus de Broco. Egidius^{aa} de Wavrin. Rogerus^{bb} de Wicres^{cc}. Petrus de Vado.

Actum^{dd} anno Domini^{ee} M° C° LXXXIX^{ff}.

II. Proosten van Eversam vóór 1200.

Steunend op bronnen van de twaalfde eeuw, kan een lijst van proosten opgemaakt worden. In de behandelde periode zijn ons zes proosten bekend ¹.

1. Thomas ², vermeld in 1095 ³, 1100 ⁴, 1102 ⁵, 1109 ⁶ en 1121-1130 ⁷.

(z) D: Insulist; (aa) F: Igidius; (bb) DF: Rogerius; (cc) F: de Witres; (dd) D: *deest*; (ee) D: anno Incarnationis Domini millesimo centesimo octuagesimo nono; (ff) F: M° C° octuagesimo nono.

5. Gerard van de Elzas, kanselier, proost te Rijsel, bekend van 1183 tot 1204, cf. E. Reusens, *o.c.*, p. 82-90.
1204, cf. E. Reusens, *o.c.*, p. 82-90.

6. Jan I, burggraaf van Rijsel, is bekend in de bronnen van 1174 tot 1200, cf. E. Warlop, *o.c.*, dl. II, nr. 185/18.

1. Andere geschiedschrijvers hebben eveneens gepoogd een lijst van proosten op te stellen: G. De Meestere en A. Sanderus in de zeventiende eeuw, N. Huyghebaert in onze tijd. We geven hun jaartallen in voetnoot.

Voor de kroniekschrijver van Eversam steunden we op het handschrift in AGSB, *Fonds Bibliotheek Ter Duinen*, nr. 152/170. Deze lijst werd regelmatig bijgehouden.

2. Bij G. De Meestere vermeld in 1101 en 1109, cf. AGSB, *Fonds Bibliotheek Ter Duinen*, nr. 152/170. A. Sanderus vermeldt hem in 1101 en plaatst zijn overlijdensjaar in 1118, cf. A. Sanderus, *Flandria illustrata*, dl. II, p. 491.

N. Huyghebaert geeft als data op: 1095-1120. Als sterfdatum geeft hij 4 april 1130 op, zij het zonder zekerheid, cf. N. Huyghebaert, art. *Eversam*, - *DHGE*, dl. XVI, k. 127.

3. Cf. *Opera diplomatica et historica*, uitg. A. Miraeus en F. Foppens, dl. III, p. 21.

4. Cf. AGSB, *Fonds Lo*, nr. 2.

5. Cf. *Les cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres*, uitg. E. Feys en A. Nelis, nr. 1.

6. Cf. F. Van De Putte, *Collégiale de Sainte-Walburge à Furnes*, p. 62.

7. Het is niet duidelijk of Thomas, abt van Sint-Winoksbergen, dezelfde persoon is als de proost van Eversam. Deze Thomas wordt abt omstreeks 1121 en sterft op 4 april 1130. Van hem is vermeld, dat hij voorheen proost was van reguliere kanunniken, zodat het mogelijk is dat deze Thomas de eerste proost van Eversam is geweest, daar in die periode geen andere Thomas als proost van reguliere kanunniken bekend is. Voor de rol van Thomas in Sint-Winoksbergen, cf. *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc de l'ordre de Saint-Benoît*, uitg. A. Pruvost, p. 96-98.

2. Hugo ⁸, vermeld in 1119 ⁹ en 1120 ¹⁰.
3. Albertus ¹¹, vermeld in 1133 ¹² en waarschijnlijk in de periode 1149-1166 ¹³.
4. Letbertus ¹⁴, vermeld in 1175 ¹⁵ en 1176 ¹⁶.
5. Anselmus ¹⁷, vermeld in 1181 ¹⁸, 1184 ¹⁹, 1185 ²⁰, 1187 ²¹, 1196 ²² en 1198 ²³.

8. Bij G. De Meestere enkel in bijvoeging bekend, cf. AGSB, *Fonds Biblioteek Ter Duinen*, nr. 152/170, (in 1120). In de uitgave van de kroniek ook vermeld in 1124: «D. Hugo obiit post 1124», G. De Meestere, *Chronicon monasterii Evershamensis*, uitg. C. Carton en F. Van De Putte, p. 65. Bekend van 1119 tot 1128 bij N. Huyghebaert, *o.c.*, k. 127.

9. Cf. AGSB, *Fonds Lo*, nr. 4 en *Les cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres*, uitg. E. Feys en A. Nelis, nr. 4.

10. Cf. *Chronicon et cartularium abbatiae Sancti Nicolai Furnensis, ordinis Praemonstratensis, et chronicon Bethaniae seu domus S. Joseph Furnensis*, uitg. F. Van De Putte en C. Carton, p. 54.

11. Bij G. De Meestere vermeld in 1134, cf. AGSB, *Fonds Biblioteek Ter Duinen*, nr. 152/170. A. Sanderus vermeldt hem in 1133 en plaatst zijn overlijdensjaar in 1180, cf. A. Sanderus, *Flandria illustrata*, p. 491. N. Huyghebaert vermeldt hem in 1133, cf. N. Huyghebaert, *o.c.*, k. 127.

12. *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc de l'ordre de Saint-Benoît*, uitg. A. Pruvost, p. 104.

13. «Geraldus, Dei gratia Tornacensium episcopo, frater A., eiusdem Dei vocatione Eversamensium minister ...», *Veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis maxime Benedictinorum latuerant, spicilegium*, uitg. L. D'Achery, dl. II, Parijs, 1657, p. 446.

14. Volgens G. De Meestere overleden in 1180 en in aanvulling vermeld in 1175, cf. AGSB, *Fonds Biblioteek Ter Duinen*, nr. 152/170. Bij A. Sanderus niet gegeven. N. Huyghebaert vermeldt hem in 1175-1176, cf. N. Huyghebaert, art. *Eversam*, - DHGE, dl. XVI, k. 127.

15. *Chronicon et cartularium abbatiae Sancti Nicolai Furnensis, ordinis Praemonstratensis, et chronicon Bethaniae seu domus S. Joseph Furnensis*, uitg. F. Van De Putte en C. Carton, p. 213.

16. *Ibidem*, p. 87 en 88.

17. Bij G. De Meestere in aanvulling vermeld in 1181 en 1183, cf. AGSB, *Fonds Biblioteek Ter Duinen*, nr. 152/170. A. Sanderus vermeldt hem in 1181, cf. A. Sanderus, *Flandria illustrata*, dl. II, p. 491. N. Huyghebaert vermeldt hem van 1181 tot 1208, cf. N. Huyghebaert, *o.c.*, k. 127.

18. Cf. AGSB, *Fonds Lo*, nr. 14.

19. In de bulle van paus Lucius III aan Eversam, cf. Bijlage I.

20. *Chronicon et cartularium abbatiae Sancti Nicolai Furnensis, ordinis Praemonstratensis, et chronicon Bethaniae seu domus S. Joseph Furnensis*, uitg. F. Van De Putte en C. Carton, p. 214.

21. Cf. *Les cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres*, uitg. E. Feys en A. Nelis, nrs. 40 en 41.

22. *Ibidem*, nr. 51.

23. *Ibidem*, nr. 53.

6. H. ²⁴, vermeld omstreeks 1195-1196 ²⁵.

De persoon Snellard ²⁶, vermeld als *abt* van Eversam in 1150 ²⁷ is ons verder niet bekend.

III. Tabel van grondbezittingen per parochie.

De vergelijking van bezittingen van Eversam per plaatsaanduiding is een onderneming, welke niet op alle punten een succes kan zijn. Er zijn in de loop der tijden veranderingen van plaatsnamen ontstaan en anderzijds hadden de grondboeken veelal een verschillend opzet. Met deze restrictie voor ogen mag men toch volgend resultaat waarnemen.

	1184 ¹	1303 ²	1638 ³	1787 ⁴
Adinkerke	8	—	14	14
Alveringem	30,5	32	27	21

24. In de lijsten van G. De Meestere, A. Sanderus en N. Huyghebaert niet bekend en in de traditie van Eversam nergens vermeld.

25. Cf. *Actes et documents anciens intéressants la Belgique*, uitg. C. Duvivier, nr. 109. In deze bron schenkt Boudewijn, graaf van Vlaanderen (1194-1205), een rente aan het klooster van Clairmarais omstreeks 1195-1196. Als ondertekenaar is vermeld: «H. prepositus (de) Eversam». In deze studie is het niet mogelijk deze oorkonde aan een verdere kritiek te onderwerpen. Indien deze proost zou bestaan hebben op het einde van de twaalfde eeuw, dan zou de datering van Anselmus bij N. Huyghebaert verkeerd zijn. Het is ons niet bekend waarop het jaartal 1208 voor Anselmus bij N. Huyghebaert steunt. Het is ons wel bekend dat Jan I, na Anselmus in de archieven vermeld, in vele oorkonden omstreeks 1220 bekend is. N. Huyghebaert geeft voor Jan I als data: 1219-1221, cf. N. Huyghebaert, *o.c.*, k. 127. In onze dokumentatie is Jan I reeds als proost bekend in een oorkonde van 22 juli 1217, cf. *Chronicon et cartularium abbatiae Sancti Nicolai Furnensis, ordinis Praemonstratensis, et chronicon Bethaniae seu domus S. Joseph Furnensis*, uitg. F. Van De Putte en C. Carton, p. 139.

26. Snellaard is een tweestammige Germaanse naam, welke vrij frekwent voorkwam in de Middeleeuwen, cf. J. Van Der Schaar, *Woordenboek van voornamen. Inventarisatie van de doop- en roepnamen met hun etymologie*, p. 232.

27. Cf. *Régestes de Thierry d'Alsace, comte de Flandre*, uitg. H. Coppieiers Stochove, dl. IV, nr. 96.

1. Benaderende telling uit de bulle van 1184, cf. AGSB, *Fonds Eversam*, Cartularium C, f. 1-2.

2. Benaderende telling van het grondbezit via het pachtinkomen en de erfrechterlijke bezittingen, opgegeven in 1303, cf. AGSB, *Fonds Eversam*, rollen.

3. Telling van de bezittingen in afgeronde cijfers (de lijnen en roeden zijn in het eindresultaat weggelaten) van 1638, cf. AGSB, *Fonds Eversam*, rollen.

4. Telling met afronding der cijfers zoals in vorige telling. Het

Beveren/IJzer	9,5	2	8	8
Bulskamp	132 ⁵	35	24	36
Diksmuide	—	3	—	—
Elverdinge	2	2	—	—
Flêtre ⁶	—	—	2	2
Grevelingen ⁷	—	1	—	—
Haringe	38,5	26	8	3
Herzeele ⁸	6	13	1	1
Hondschoote ⁹	—	6	—	—
Hoogstade	119,5	108	158	217
Ieper	—	2	—	—
Izenberge	—	2	6	—
Kaaskerke	—	5	11	—
Killem ¹⁰	—	8	—	—
Krombeke	61	—	63	58
Lampernisse	—	57	—	—
Linselles ¹¹	7	4	—	—
Lo	44,5	68	61	60
Loker	—	30	—	—
Merkem	—	—	8	7
Meteren ¹²	20	—	—	—
Nieuwkapelle	—	1	—	—
Oostvleteren	78,5	58	60	59
Oudekapelle	—	40	—	—
Pervijze ¹³	29 ¹⁴	111 ¹⁵	134	145

grondboek van 1787 is te vinden in het AGSB, *Fonds Eversam*, nr. 655. Het is het laatste grondboek vóór de Franse Revolutie het klooster verwoestte. In de cijfers zien we het gestagneerd grondbezit van Eversam vanaf 1184 tot aan de Franse Revolutie.

5. Hieronder is een schenking van honderd gemeten vormoer, welke blijkbaar nooit in pacht werd uitgegeven en welke in latere tijden nooit werd omschreven.

6. Flêtre: dep. Nord, arr. Hazebroek.

7. Grevelingen: dep. Nord, arr. Duinkerke.

8. Herzeele: dep. Nord, arr. Duinkerke.

9. Hondschoote: dep. Nord, arr. Duinkerke.

10. Killem: dep. Nord, arr. Duinkerke.

11. Linselles: dep. Nord, arr. Rijsel.

12. Meteren: dep. Nord, arr. Hazebroek.

13. In de dokumenten van 1184 en 1303 is de naam *Bercla* opgegeven.

14. Er waren 9 gemeten en 38 iugera (= circa 20 gemeten), cf. H. Doursther, *Dictionnaire universel des poids et mesures anciens et modernes contenant des tables des monnaies de tous les pays*, p. 181.

15. Op het einde van dit grondboek is Berkele een tweede keer

Pollinkhove	92	33	28	— ¹⁶
Poperinge	—	—	—	0,5
Proven	41	26	—	26
Reninge	—	5	5	5
Rexpoëde ¹⁷	—	1,5	—	—
Stavele ¹⁸	245 ¹⁹	256	531	520
Steenvoorde ²⁰	6	—	—	—
Teteghem ²¹	40	—	—	—
Uxem ²²	5	50	—	—
Veurne	20	—	—	—
Watou	—	2	—	—
Westvleteren	103	90	60	80
Woesten ²³	—	13	—	—
Wormhoudt ²⁴	2	3	—	—
Wulveringem	—	2	—	—
Diepezele ²⁵	371	—	—	391

vermeld, nu met 214 gemeten. Dit bezit is niet hetzelfde als voorgaande en kan niet verder gesitueerd worden.

16. De bezittingen in Pollinkhove in 1787 zijn niet vermeld. Enkele pachters uit Hoogstade hadden gronden van Eversam uit Pollinkhove. Daar dit grondboek de bezittingen opsomt per pachter, is het moeilijk de gronden op te tellen per gemeente. In dit geval resorteren ze deels onder het getal van Hoogstade, deels onder niet bekende gemeenten.

17. Rexpoëde: dep. Nord, arr. Duinkerke.

18. De plaatsnaam Stavele is in de dokumenten van 1184 en 1303 niet gegeven. De beschrijvingen beginnen onmiddellijk met het opsommen van gronden, welke in de onmiddellijke nabijheid van het klooster liggen. Aangezien Eversam op de grens lag van Stavele, Westvleteren, Oostvleteren en Hoogstade is niet onmiddellijk duidelijk waar deze nabije gronden gelegen waren. In beide jaren was wellicht ook de eigen gronduitbating niet vermeld.

19. Er waren 194 gemeten en 90 iugera (= circa 50 gemeten), cf. H. Doursther, *ibidem*.

20. Steenvoorde: dep. Nord, arr. Hazebroek.

21. Teteghem: dep. Nord, arr. Duinkerke.

22. Uxem: dep. Nord, arr. Duinkerke.

23. De lokaliteit *Wastina Capella* zou Woesten kunnen zijn.

24. Wormhoudt: dep. Nord, arr. Duinkerke.

25. De juiste omschrijving van Diepezele, *Wastina nostra*, en de bossen is niet in gemeentenamen te vatten. Deze drie lokaliteiten omvatten telkens gebieden, welke verspreid liggen over Krombeke, Proven, Westvleteren en Poperinge. De globale cijfers van deze vier gemeenten veranderen dan ook naargelang ze gerekend werden bij de bossen, bij de *Wastina* of bij de heerlijkheid Diepezele, welke in 1184 misschien wel de tiende van Trist kon omvatten.

Wastina ²⁵	—	265	—	—
Bossen ²⁵	—	—	421	—
Totaal ²⁶	1520	1580	1628	1650

26. In dit totaal werd rekening gehouden met de onderverdeling in lijnen en roeden, welke in bovenvermelde cijfers, om redenen van overzichtelijkheid, werden weggelaten. Zo kan de samentelling in de tabel enigszins verschillen van de totaalcijfers, welke eronder staan. Het verschil van ongeveer 240 gemeten bij de samentelling van de tabel van 1303 is grotendeels te verklaren door het niet inschakelen van 214 gemeten in Berkele, cf. *supra*, voetnoot 15.